

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΑΙ
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΤΡΙΤΟΣ ΚΟΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ
ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΤΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΓΙΑ ΤΙΣ ΧΩΡΕΣ ΑΥΤΕΣ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: ΖΙΑΚΑ ΓΕΩΡΓΙΑ

ΕΠΟΠΤΕΥΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ:

κ.ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

ΑΘΗΝΑ 2009

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1°

Ο Τρίτος Κόσμος σήμερα, πολιτική αλλαγή, αναπτυξιακές επιλογές και το διεθνές σύστημα.....	3
- Το κράτος στον Τρίτο Κόσμο.....	5
- Ομοιογένεια και ανομοιογένεια στον Τρίτο Κόσμο.....	10

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2°

Η Αφρική	14
- Η πολιτική και θεσμική διάσταση των διμερών σχέσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και Αφρικανικών χωρών.....	15
- Η παρουσία των Αφρικανικών Οργανισμών και της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο Διεθνές Συμβατικό περιβάλλον	20
• Αρχές των Αφρικανικών Οργανισμών.....	20

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3°

Η Λατινική Αμερική	29
- Οι πολιτικές και οικονομικές κρίσεις στο τέλος του 20 ^{ου} αιώνα	31
- Οι αποτυχίες της ανάπτυξης και η αναζήτηση λύσεων	34
- Περιφερειακές και διεθνείς σχέσεις	36
- Επίλογος	39

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4°

Η Μέση Ανατολή	40
- Αναζητώντας τον ορισμό	40
- Η Μέση Ανατολή κατά τη Μεταψυχροπολεμική περίοδο	42
- Πλέοντας με νέους χάρτες: η Μέση Ανατολή στην εποχή της παγκοσμιοποίησης	42

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5°

Νότια Ασία: Ινδία, Πακιστάν, Μπαγκλαντές	44
- Το εγχείρημα της ανάλυσης και κατανόησης μιας σύνθετης πολιτικής, κοινωνικής και οικονομικής πραγματικότητας	44
- Περιφερειακές και διεθνείς σχέσεις	45
Επίλογος	48

Συμπεράσματα	49
Εκτιμήσεις	54
Παράρτημα	56
Βιβλιογραφία	66

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο

Ο ΤΡΙΤΟΣ ΚΟΣΜΟΣ ΣΗΜΕΡΑ: ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΛΛΑΓΗ, ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΕΣ ΕΠΙΛΟΓΕΣ ΚΑΙ ΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΣΥΣΤΗΜΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο όρος «Τρίτος Κόσμος» πρωτοεμφανίστηκε σε ένα άρθρο του γάλλου Alfred Sauvy το 1952. Κατ' αντιστοιχία με την «Τρίτη Τάξη» της Γαλλικής Επανάστασης (δηλαδή τους πληβείους) ο Sauvy υποστήριξε ότι ο Τρίτος Κόσμος είναι στο διεθνές σύστημα ο χώρος που κατοικούν οι «πληβείοι» του πλανήτη. Είναι ο κόσμος τον οποίο αγνοούμε. Είναι ο κόσμος για τον οποίο αδιαφορούμε. Είναι το περιθώριο. Το μήνυμα του Sauvy ήταν εντέλει επαναστατικό: ο Τρίτος Κόσμος επιδιώκει, όπως και η Τρίτη Τάξη της Γαλλικής Επανάστασης, να εξέλθει από την αφάνεια.

Ίσως αυτό το επαναστατικό μήνυμα εξηγεί και την ευρύτατη υιοθέτηση της έννοιας του Τρίτου Κόσμου στο δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα (ως «Πρώτος Κόσμος νοείται η Δύση και ως «Δεύτερος» οι χώρες του υπαρκτού σοσιαλισμού). Παρόλο που, πολλές φορές, στην εποχή του Ψυχρού πολέμου, ο όρος Τρίτος Κόσμος χρησιμοποιήθηκε υποτιμητικά ή, ακόμη, και περιφρονητικά, κατέληξε τελικά να γίνει ευρύτερα αποδεκτός ως εννοιολογική κατηγορία από διανοούμενους και διαμορφωτές πολιτικής σε ολόκληρο τον κόσμο. Έχει, μάλιστα, ιδιαίτερη σημασία ότι πολλοί ηγέτες φτωχών χωρών έσπευσαν να τον υιοθετήσουν εντάσσοντας, μάλιστα, και τις χώρες τους σε αυτόν. Για πολλούς ηγέτες της Αφρικής, της Ασίας και της Λατινικής Αμερικής, ο Τρίτος Κόσμος ήταν μια αναδυόμενη και πολλά υποσχόμενη συλλογική οντότητα.

Ωστόσο, η επιτυχία και ευρύτερη υιοθέτηση του όρου «Τρίτος Κόσμος» οφείλεται και στο γεγονός ότι, ως έννοια, διαθέτει ορισμένα αναλυτικά πλεονεκτήματα. Πρώτον, τονίζει ότι χώρες διεσπαρμένες σε τρεις ηπείρους έχουν κοινά χαρακτηριστικά. Υπογραμμίζει, δηλαδή, ότι τα κράτη της Νότιας Ασίας, της Αφρικής, της Λατινικής Αμερικής και της Μέσης Ανατολής δεν είναι τόσο διαφορετικά όσο υπονοεί η γεωγραφική τους διασπορά. Δεύτερον, ο όρος Τρίτος Κόσμος είναι προτιμότερος από όρους όπως «αναπτυσσόμενες», «λιγότερο» ή «ελάχιστα αναπτυγμένες» χώρες. Οι τελευταίες έννοιες τείνουν να

βασίζονται περισσότερο σε ποσοτικά στοιχεία και λιγότερο σε ποιοτικά χαρακτηριστικά. Ακόμη, ο όρος Τρίτος Κόσμος είναι πιο ακριβής από τη γεωγραφική κατηγορία «Νότος». Άλλωστε, πολλές χώρες – ιδιαίτερα μετά το τέλος του διπολισμού – βρίσκονται στο «Βορρά»: αρκετά, δηλαδή, κράτη που προέκυψαν από τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης, όπως η Μολδαβία και το Τατζικιστάν, έχουν περισσότερα κοινά στοιχεία με τις χώρες της Αφρικής παρά με τον Πρώτο Κόσμο (τη Δύση).

Πάντως, επειδή οι περισσότερες χώρες του Τρίτου Κόσμου πράγματι βρίσκονται στο νότιο ημισφαίριο της γης, σε κείμενα διεθνών οργανισμών ορισμένες φορές χρησιμοποιείται ο όρος «Νότος ή χώρες του Νότου», καθώς και ο όρος «αναπτυσσόμενες χώρες» – σε αντιδιαστολή με τις «αναπτυγμένες». Τέλος, ο όρος Τρίτος Κόσμος είναι από πολλές πλευρές πιο κατανοητός από την έννοια περιφέρεια που χρησιμοποιείται από ορισμένους αναλυτές κατ' αντιπαράβολή με το «κέντρο». Η αντίθεση κέντρου – περιφέρειας μπορεί να έχει σημαντική αναλυτική αξία αλλά παραμένει μία μάλλον στενά ακαδημαϊκή διάκριση.

Ο όρος «Τρίτος Κόσμος» επιβίωσε του τέλους του Ψυχρού Πολέμου. Παρά την κατάρρευση του Δεύτερου Κόσμου (που ξεκίνησε με την πτώση του Βερολίνου τον 12/1989 και ολοκληρώθηκε με την ειρηνική διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης το 1991), ο Τρίτος Κόσμος παρέμεινε ζωντανός ως ξεχωριστή εννοιολογική κατηγορία. Η λέξη «Τρίτος» έχασε την κυριολεκτική σημασία της καθώς ο Δεύτερος έχασε την αρχική σημασία του. (Αν και για ορισμένους αναλυτές ο Δεύτερος Κόσμος μετατράπηκε στον κόσμο υπό μετάβαση - in transition).

Η νέα διεθνής πραγματικότητα που προέκυψε μετά την κατάρρευση του κομμουνισμού συνέχισε να αντανακλά μια βαθιά διαίρεση του πλανήτη: από τη μια πλευρά, υπάρχουν κοινωνίες που παράγουν αγαθά που ο υπόλοιπος κόσμος επιθυμεί, και από την άλλη, κοινωνίες που είναι βυθισμένες στη φτώχεια και βρίσκονται στο περιθώριο των εξελίξεων. Σύμφωνα με τα Ηνωμένα Έθνη, το πλουσιότερο $\frac{1}{5}$ του πληθυσμού της γης διαθέτει το 86% του παγκόσμιου ΑΕΠ, καθώς και το 74% των παγκόσμιων τηλεφωνικών συνδέσεων, και δέχεται το 68% των άμεσων ξένων επενδύσεων. Αντίθετα, το φτωχότερο $\frac{1}{5}$ του παγκόσμιου πληθυσμού διαθέτει μόλις το 1% του παγκόσμιου ΑΕΠ, των παγκόσμιων τηλεφωνικών συνδέσεων και των άμεσων ξένων επενδύσεων¹.

¹ UNDP Human Development Report 1999, "a human face for globalization".

Η ανισότητα κυριαρχεί σε παγκόσμιο επίπεδο και κατά συνέπεια, ο Τρίτος Κόσμος αποτελεί μια πολύ σημαντική κατηγορία που περιλαμβάνει τους πληβείους της γης, την «πλανητική Τρίτη τάξη». Και οι πληβείοι δεν είναι καθόλου λίγοι: 2,8 δισεκατομμύρια άνθρωποι σε ένα παγκόσμιο πληθυσμό 6,1 δισεκατομμυρίων έχουν κατά κεφαλήν εισόδημα μικρότερο από 2 δολάρια την ημέρα. Οι παγκόσμιες ανισότητες είναι λοιπόν προφανείς. Οφείλονται στην ιστορική τροχιά των κρατών του Τρίτου Κόσμου, στην οικονομική υπανάπτυξη και στις διακρατικές και ενδοκρατικές συγκρούσεις.

Το κράτος στον Τρίτο Κόσμο

Τα κράτη του Τρίτου Κόσμου παρέμειναν σε γενικές γραμμές αδύναμα, ανίκανα να «διεισδύσουν» στις κοινωνίες, να ρυθμίσουν τις κοινωνικές σχέσεις, να αποσπάσουν πλουτοπαραγωγικούς πόρους και να προσδιορίσουν τη χρήση τους. Σε αντίθεση με τα κράτη του Πρώτου Κόσμου, τα κράτη του Τρίτου δεν κατάφεραν να αναμορφώσουν τις κοινωνίες, ούτε να προάγουν ευρύτερες κοινωνικές ομάδες και τάξεις, περιθωριοποιώντας στην πορεία άλλες. Κατά συνέπεια, δε μπόρεσαν να αποτελέσουν τους μηχανισμούς προώθησης των κοινωνικών αλλαγών.

Στις χώρες του Τρίτου Κόσμου η εξουσία παρέμεινε διασπαρμένη σε διαφορετικά κέντρα. Αντιμέτωπο με αυτή τη διασπορά της ισχύος, το κράτος στον Τρίτο Κόσμο αναγκάστηκε να μοιραστεί τον κοινωνικό έλεγχο με πλήθος ομάδων συμφερόντων (εθνότητες, φυλές, θρησκευτικές σέκτες, περιφερειακά και τοπικά συμφέροντα κ.λπ.). Το κράτος, δηλαδή, δεν κατάφερε να αναδειχθεί ως το αδιαμφισβήτητο κέντρο αλλά παρέμεινε ένα από πολλά, ανταγωνιστικά, κέντρα ισχύος. Η αντίθεση στον Τρίτο Κόσμο είναι, κατά συνέπεια, σαφής: από τη μία πλευρά, υπάρχουν αδύναμα κράτη, και, από την άλλη, ισχυρές κοινωνίες. Τα κράτη και οι κοινωνίες βρίσκονται σε διαρκή σύγκρουση για το ποιος έχει την αρμοδιότητα και την ικανότητα να θέτει τους κανόνες που ελέγχουν τη συμπεριφορά των ανθρώπων.

Οι χώρες του Τρίτου Κόσμου δεν απέκτησαν ιεραρχικές δομές, τελικά, όπως αυτές του Πρώτου Κόσμου. Αντίθετα, σε αυτές επικράτησαν οριζόντιες δικτυακές μορφές οργάνωσης με κυρίαρχο μοντέλο τις πελατειακές σχέσεις. Η κοινωνία κατέληξε να διαμορφώνει περισσότερο το κράτος από ό,τι το κράτος

την κοινωνία. Στα αδύναμα κράτη του Τρίτου Κόσμου οι ηγέτες βρέθηκαν επαπειλούμενοι από άλλα κέντρα ισχύος. Έτσι, όλοι τους ανέπτυξαν τεχνικές επιβίωσης, κύρια χαρακτηριστικά των οποίων ήταν η εξαγορά και η καταπίεση. Ιδιαίτερα, μάλιστα, οι ηγέτες στράφηκαν στην καταπίεση, καθώς οι περιορισμένοι πλουτοπαραγωγικοί πόροι δεν αρκούσαν για να εξυπηρετήσουν τα πελατειακά δίκτυα.

Μέχρι πολύ πρόσφατα, οι χώρες του Τρίτου Κόσμου – με σημαντικότερη εξαίρεση την Ινδία – δε μπορούσαν σε καμία περίπτωση να θεωρηθούν δημοκρατικές. Μονοκομματικά, μη-κομματικά και στρατιωτικά καθεστώτα αποτελούσαν κανόνα. Ωστόσο, οι πολιτικές δομές του Τρίτου Κόσμου δεν παρέμειναν στάσιμες αλλά άλλαξαν, ανταποκρινόμενες σε μια πλειάδα εξωτερικών και εσωτερικών πιέσεων.

Από τη δεκαετία του 1980 και μετά, ο Τρίτος Κόσμος φάνηκε να εισέρχεται σε μια τροχιά εκδημοκρατισμού. Σε αντίθεση με προηγούμενες δεκαετίες, όταν τα αυταρχικά καθεστώτα ήταν κανόνας, το 1999, πολλές χώρες του Τρίτου Κόσμου είχαν εκλεγμένες κυβερνήσεις: περισσότερες από 15 χώρες στη Λατινική Αμερική, πάνω από 20 στη Αφρική και περίπου 10 στην Ασία μπορούσαν να θεωρηθούν δημοκρατικές. Μόνο στη Μέση Ανατολή, οι αυταρχικές δομές πολιτικής οργάνωσης έδειξαν μια αξιοσημείωτη αντοχή: στα τέλη του 20^{ου} αιώνα καμία κυβέρνηση αυτής της περιοχής δε θα μπορούσε να θεωρηθεί δημοκρατικά εκλεγμένη.

Ο Samuel Huntington χαρακτήρισε αυτό το ρεύμα εκδημοκρατισμού, το οποίο εξαπλώθηκε στις δεκαετίες του 1980 και του 1990 στο Δεύτερο και τον Τρίτο Κόσμο, ως το «τρίτο κύμα εκδημοκρατισμού». Τα δύο άλλα κύματα, κατά τον Huntington, εμφανίστηκαν παλαιότερα (1828-1926 και 1943-1962) και αφορούσαν την ανεπτυγμένη Δύση. Το τρίτο κύμα ξεκίνησε με τον εκδημοκρατισμό της Νότιας Ευρώπης στη δεκαετία του '70 και, στη συνέχεια, επεκτάθηκε στη Λατινική Αμερική, στην Ασία και τέλος στην Αφρική. Ο Huntington καταγράφει πέντε αλλαγές που ερμηνεύουν το τρίτο κύμα εκδημοκρατισμού:

- i. τα εντεινόμενα προβλήματα νομιμοποίησης αυταρχικών καθεστώτων τα οποία δεν ήταν, πλέον, σε θέση να αντιμετωπίσουν τις συνέπειες της στρατιωτικής ήττας και της οικονομικής παρακμής

- ii. η οικονομική ανάπτυξη πολλών χωρών η οποία βελτίωσε το επίπεδο ζωής και την εκπαίδευση, ενίσχυσε την αστικοποίηση και αύξησε τις προσδοκίες της κοινής γνώμης αλλά και τις ευκαιρίες έκφρασής τους
- iii. οι αλλαγές σε θρησκευτικούς θεσμούς οι οποίες τους έστρεψαν κατά αυταρχικών κυβερνήσεων
- iv. η προαγωγή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της δημοκρατίας από εξωτερικούς δρώντες όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση και
- v. τα «παραδείγματα» του εκδημοκρατισμού άλλων κρατών.

Παρόλα αυτά, ο εκδημοκρατισμός στις χώρες του Τρίτου Κόσμου ήταν, συχνά, επιφανειακός. Παρά την εναλλαγή κυβερνήσεων μετά από εκλογικές αναμετρήσεις, η εξουσία παρέμενε στους ίδιους ανθρώπους που κατείχαν την ισχύ και την επιρροή στο "ancient regime". Πολλοί δικτάτορες νομιμοποίησαν την εξουσία τους μέσω εκλογών αμφίβολης εγκυρότητας. Τα ανθρώπινα δικαιώματα δεν έπαψαν να παραβιάζονται. Πολλοί παρατηρητές χρησιμοποίησαν όρους όπως «εκλογική δημοκρατία», «εικονική δημοκρατία» ή «μη φιλελεύθερη δημοκρατία» για να χαρακτηρίσουν τις εξελίξεις. Ορισμένοι αναλυτές θεώρησαν ότι η δημοκρατία δε μπορεί να αναπτυχθεί εύκολα στις χώρες του Τρίτου Κόσμου λόγω κοινωνικών, οικονομικών και πολιτικών συνθηκών.

Άλλοι κάπως λίγο πιο αισιόδοξοι, στράφηκαν στο παράδειγμα της Ινδίας. Παρά τους δημοκρατικούς θεσμούς της δεύτερης πολυπληθέστερης χώρας στον κόσμο, η πρώτη ουσιαστικά εναλλαγή των κομμάτων εξουσία πραγματοποιήθηκε 40 χρόνια μετά την ανεξαρτησία. Η δημοκρατία αυτή παίρνει χρόνο για να εδραιωθεί (to consolidate).

Ακόμη λοιπόν και σήμερα - και παρά το πρόσφατο κύμα εκδημοκρατισμού - τα περισσότερα κράτη της Ασίας, της Αφρικής και της Λατινικής Αμερικής, δε διαθέτουν μια εσωτερική νομιμοποίηση ανάλογη με εκείνη των χωρών της Δυτικής Ευρώπης. Συχνά οι μέθοδοι για την επίλυση των πάσης φύσεως διαφορών που προκύπτουν στο εσωτερικό τους δεν είναι ειρηνικές. Όχι, λοιπόν, τυχαία οι περισσότερες συγκρούσεις στον Τρίτο Κόσμο είναι περισσότερο ενδοκρατικές παρά διακρατικές.

Το μεγαλύτερο πρόβλημα του Τρίτου Κόσμου είναι ότι το κράτος δε διαθέτει το μονοπώλιο της βίας. Πλήθος ενόπλων (από κινήματα ανταρτών μέχρι εγκληματικές συμμορίες) αμφισβητούν την κρατική κυριαρχία. Πολλές κυβερνήσεις (όπως αυτή του Σουδάν, της Κολομβίας ή των Φιλιππίνων) δεν

ελέγχουν το σύνολο της εδαφικής επικράτειας που τους αποδίδουν οι παγκόσμιοι πολιτικοί χάρτες. Ορισμένες, μάλιστα, φορές το κράτος δεν είναι τίποτα περισσότερο από μία σκιά ("shadow state"), ανίκανο όχι μόνο να συλλέξει φόρους αλλά και να προσφέρει στοιχειώδη ασφάλεια στους υπηκόους του. Σε κάποιες δε περιπτώσεις, το κράτος έχει παύσει τελείως να υφίσταται και τη θέση του την έχουν καταλάβει διάφοροι πολέμαρχοι ("warlords") όπως, για παράδειγμα, στη Σομαλία ή, παλιότερα, στο Λίβανο και το Τσαντ.

Επειδή τα προβλήματα της ασφάλειας ήταν πάντοτε εντονότερα στις χώρες του Τρίτου Κόσμου, οι χώρες αυτές είχαν πολύ περισσότερα κίνητρα για να επιθυμούν ένα διεθνές σύστημα λιγότερο άναρχο. Κατά συνέπεια, οι αρχές της εθνικής κυριαρχίας και της μη επέμβασης στο εσωτερικό του άλλου κράτους θεωρήθηκαν από τα κράτη του Τρίτου Κόσμου ως ιερές και απαραβίαστες. Αποσχιστικές εξεγέρσεις (όπως στο Κονγκό και τη Νιγηρία) καταπνίγηκαν και σχεδόν δεν οδήγησαν στην επαναχάραξη των συνόρων. Κατά έναν παράδοξο τρόπο, παρόλο που πουθενά αλλού τα διεθνή σύνορα δεν ήταν περισσότερο τεχνητά, ωστόσο ταυτόχρονα, πουθενά αλλού δεν ήταν περισσότερο σταθερά από ό,τι στον Τρίτο Κόσμο.

Ο πολιτικός χάρτης της Αφρικής παρέμεινε σχεδόν ίδιος επί τέσσερις και πλέον δεκαετίες μετά την ανεξαρτησία. Στη Νότια Ασία, η δημιουργία του Μπαγκλαντές αποτελεί τη σημαντικότερη εξαίρεση στον κανόνα της σταθερότητας των διεθνών συνόρων. Επίσης, οι στρατιωτικές εισβολές ή επεμβάσεις, όπως στο Βιετνάμ, το Αφγανιστάν, την Ουγκάντα και την Καμπότζη, ήταν μάλλον περιορισμένης κλίμακας και χρονικής διάρκειας και, πάντως, δεν είχαν ουσιαστικές και μακροπρόθεσμες πολιτικές επιπτώσεις στην αντίληψη περί του απαραβίαστου της κρατικής κυριαρχίας. Ακόμη και για χώρες όπου η ίδια η έννοια του κράτους έπαψε τελείως να υφίσταται (όπως στη Σομαλία από το 1991 και μετά), η ιδέα της επαναχάραξης των συνόρων παρέμεινε περιθωριακή.

Την περίοδο του διπολισμού, πολλές χώρες του Τρίτου Κόσμου μετατράπηκαν σε πεδία μάχης των δύο υπερδυνάμεων. Ο Ψυχρός Πόλεμος ήταν «ψυχρός» μόνο για τον Πρώτο και το Δεύτερο Κόσμο. Αντίθετα για τον Τρίτο Κόσμο ήταν συχνά «θερμός», ήταν, δηλαδή, αληθινός πόλεμος. Ωστόσο, η εμπλοκή των Ηνωμένων Πολιτειών και της Σοβιετικής Ένωσης δεν ήταν άμεση αλλά έμμεση: οι πολεμικές συγκρούσεις στον Τρίτο Κόσμο ήταν μέσω

«αντιπροσώπων» (“proxy wars”). Οι περιπτώσεις άμεσης στρατιωτικής εμπλοκής ήταν ελάχιστες: Κορέα και Βιετνάμ για τις Η.Π.Α. και Αιθιοπία και Αφγανιστάν για την ΕΣΣΔ.

Αντίθετα, η έμμεση εμπλοκή μέσω «αντιπροσώπων» ήταν συνήθης: το συχνότερο «πρότυπο» ήταν η μία υπερδύναμη να υποστηρίζει μια κυβέρνηση του Τρίτου Κόσμου και η άλλη κάποιο κίνημα ανταρτών. Για παράδειγμα στην Αγκόλα, οι Η.Π.Α. στήριξαν με όπλα και χρήματα τους αντάρτες της UNITA και η ΕΣΣΔ με όπλα, χρήματα και (κουβανούς) στρατιώτες την κυβέρνηση του MPLA. Σπανιότερα, στους ούτως ή άλλως ασυνήθεις διακρατικούς πολέμους στον Τρίτο Κόσμο, οι υπερδυνάμεις μπορούσαν να υποστηρίξουν μία από τις εμπλεκόμενες χώρες (κλασική περίπτωση ήταν ο πόλεμος του Ογκαντέν μεταξύ Αιθιοπίας και Σομαλίας).

Η «αποτροπή» του κομμουνιστικού κινδύνου ήταν ο σημαντικότερος λόγος εμπλοκής των Ηνωμένων Πολιτειών στον Τρίτο Κόσμο στην περίοδο του Ψυχρού Πολέμου. Φοβούμενες την «επέκταση του κομμουνισμού» (σύμφωνα με τη θεωρία του ντόμινο) οι Η.Π.Α. στήριξαν αυταρχικά καθεστώτα (όπως του Σάμουελ Ντόε στη Λιβερία ή του Λον Νολ στην Καμπότζη) ανέτρεψαν μη «φιλικές» κυβερνήσεις (όπως του Σαλβαδόρ Αλλιέντε στη Χιλή) και προσπάθησαν να απομονώσουν χώρες που θεωρούσαν ικανές (έστω και με το παράδειγμά τους) να αποσταθεροποιήσουν ευρύτερες γεωγραφικές ζώνες (όπως την Κούβα του Φιντέλ Κάστρο).

Μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου και τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης, η πολιτική των Ηνωμένων Πολιτειών στον Τρίτο Κόσμο άλλαξε σημαντικά. Ο τελευταίος έχασε ένα μέρος της στρατηγικής του σημασίας και περιθωριοποιήθηκε στην αμερικάνικη εξωτερική πολιτική. Η αποτυχία της αμερικάνικης ανθρωπιστικής επέμβασης στη Σομαλία, στις αρχές της δεκαετίας του 1990, συνέβαλε σημαντικά σε αυτή την περιθωριοποίηση. Λίγους μήνες μετά την αποχώρησή τους από τη Σομαλία, οι Η.Π.Α. δεν έκαναν τίποτα για να σταματήσουν τη γενοκτονία στη Ρουάντα όπου, σε διάστημα 3 μηνών, έχασαν τη ζωή τους πάνω από 500.000 άνθρωποι. Ωστόσο, η Ουάσιγκτον προσπάθησε να προωθήσει τη δημοκρατία (ή, τουλάχιστον, κάποια μορφή πλουραλισμού) στον Τρίτο Κόσμο (ορισμένες, μάλιστα, φορές και με τη χρήση βίας, όπως στην Αϊτή και τον Παναμά). Όμως, οι ευρύτερες φιλοδοξίες των Η.Π.Α. για μια νέα παγκόσμια τάξη, όπως τουλάχιστον είχαν εκδηλωθεί στον

πόλεμο του Κόλπου (1990-91), εγκαταλείφθηκαν πολύ γρήγορα. Μόνον σε ορισμένες χώρες της Λατινικής Αμερικής, οι Η.Π.Α. έδειξαν μια διάθεση εμπλοκής στα πλαίσια του «πολέμου κατά των ναρκωτικών» (κυρίως στην Κολομβία). Βέβαια, αυτή η τάση της απόσυρσης φάνηκε να αναστρέφεται μετά τις τρομοκρατικές επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001 που αποτέλεσαν την αιτία (και για κάποιους αναλυτές μόνον την αφορμή) για τις αμερικανικές στρατιωτικές επεμβάσεις στο Αφγανιστάν και το Ιράκ. Ωστόσο, και πάλι, αυτές οι επεμβάσεις αποτελούν την εξαίρεση και όχι τον κανόνα στην εξωτερική πολιτική των Η.Π.Α. έναντι του Τρίτου Κόσμου. Από την άλλη πλευρά, η Ρωσία της μεταψυχροπολεμικής εποχής, απορροφημένη με τα έντονα εσωτερικά της προβλήματα, «αποσύρθηκε» - σε μεγαλύτερο βαθμό από ό,τι οι Η.Π.Α. - από τον Τρίτο Κόσμο. Ο τελευταίος έγινε περισσότερο «τρίτος» από ποτέ.

Είναι, πάντως, ενδιαφέρον ότι, από ορισμένες πλευρές, η βαρύτητα του Τρίτου Κόσμου στις παγκόσμιες εξελίξεις αυξήθηκε στη μεταψυχροπολεμική εποχή. Το τέλος του ανταγωνισμού των υπερδυνάμεων έφερε στην επιφάνεια νέα προβλήματα και προκλήσεις που, από πολλές πλευρές, συχνά, προέρχονται από τον Τρίτο Κόσμο: νέοι κίνδυνοι από την υποβάθμιση του περιβάλλοντος, νέες απειλές, όπως η τρομοκρατία, νέες ασθένειες, όπως το AIDS, νέες εξελίξεις, όπως η μετανάστευση.

Νέα κοινωνικά κινήματα στις χώρες της Δύσης έστρεψαν την προσοχή τους στις εξελίξεις στις φτωχότερες γωνίες της γης με τις οποίες οι νέες τεχνολογίες (όπως το διαδίκτυο) επέτρεψαν μια συχνότερη και πυκνότερη επικοινωνία. Χάρη σε αυτές τις τεχνολογίες επικοινωνίας, ο Τρίτος Κόσμος μπόρεσε να εκφραστεί καλύτερα και εντονότερα και να ακουστεί περισσότερο από ποτέ. Ειδικότερα το θέμα της ανάπτυξης τέθηκε με επιτακτικό τρόπο.

Ομοιογένεια και ανομοιογένεια του Τρίτου Κόσμου

Τα προτερήματα της έννοιας «Τρίτος Κόσμος» δεν μπορούν να αποκρύψουν τις δυσκολίες που συνεχίζουν να εμποδίζουν έναν ακριβή ορισμό. Ο όρος Τρίτος Κόσμος ήταν και παραμένει ασαφής. Περιλαμβάνει περισσότερα από 100 κράτη τα οποία διαφέρουν μεταξύ τους από πολιτικής, οικονομικής, κοινωνικής και πολιτισμικής πλευράς – συχνά, μάλιστα, και περισσότερο από όσο μοιάζουν. Όπως ορθά παρατηρεί η Caroline Thomas, δεν μπορούμε να

μιλήσουμε για τον Τρίτο Κόσμο με την έννοια που μπορούμε να μιλήσουμε για τη Δυτική Ευρώπη. Ο Τρίτος Κόσμος είναι αναμφισβήτητα πολύ περισσότερο ανομοιογενής από γεωγραφικές κατηγορίες όπως η Δυτική Ευρώπη, και, ακόμη, και η Δύση. Ίσως, λοιπόν, θα ήταν καλύτερα να προσδιοριστεί αρνητικά σε αντιπαράθεση με τη «Δύση».

Ο Τρίτος Κόσμος συχνά προσδιορίζεται με οικονομικά κριτήρια: οι χώρες που τον αποτελούν δεν είναι πλούσιες. Ωστόσο, η κατηγοριοποίηση με βάση το εισόδημα, καθώς δε λαμβάνει υπόψη της στοιχεία όπως είναι η παιδική θνησιμότητα, τα ποσοστά αναλφαβητισμού και – πάνω από όλα – η κατανομή του πλούτου είναι συχνά προβληματική. Ορισμένες πετρελαιοπαραγωγές χώρες της Μέσης Ανατολής (όπως η Σαουδική Αραβία) έχουν συγκριτικά υψηλό κατά κεφαλήν εισόδημα – αντίστοιχο με κράτη του Πρώτου Κόσμου – αλλά καθώς ο πλούτος τους είναι εξαιρετικά άνισα κατανεμημένος, οι κοινωνικοί δείκτες τους είναι μάλλον πλησιέστερα σε εκείνους της Λατινικής Αμερικής. Έτσι, σε αρκετές περιπτώσεις, η χρήση διαφορετικών στατιστικών στοιχείων οδηγεί σε τελείως διαφορετικά συμπεράσματα.

Μια σύγκριση της Σρι Λάνκα (πριν την καταστροφή που προκάλεσαν τα κύματα tsunami τον Δεκέμβριο του 2004) με τη Βολιβία – δύο χωρών του Τρίτου Κόσμου- είναι πολύ χαρακτηριστική. Παρόλο που το κατά κεφαλήν εισόδημα της τελευταίας είναι σχεδόν δεκαπλάσιο από εκείνο της πρώτης (830 δολάρια σε σχέση με 90), οι κάτοικοι της Σρι Λάνκα ζουν κατά μέσο όρο 12 χρόνια περισσότερο, ο αναλφαβητισμός είναι σαφώς μικρότερος, ενώ η παιδική θνησιμότητα είναι πέντε φορές μικρότερη από ότι στη Βολιβία. Ακόμη, και τα στατιστικά στοιχεία μπορεί να αλλάζουν εντυπωσιακά σε πολύ σύντομα χρονικά διαστήματα. Για παράδειγμα, το 2002 η οικονομική κρίση στην Αργεντινή μείωσε κατακόρυφα το κατά κεφαλήν της εισόδημα το οποίο μέχρι το 1990, ήταν συγκρίσιμο με εκείνο της Πορτογαλίας. Από πολλές πλευρές, η Αργεντινή μετατράπηκε από χώρα του Πρώτου Κόσμου σε χώρα του Τρίτου Κόσμου.

Ένα κριτήριο που χρησιμοποιούταν παλιότερα για να οριστεί ο Τρίτος Κόσμος ήταν οι οικονομικές δομές και, ιδιαίτερα η σχετικά μικρή συμβολή της βιομηχανίας στην αγορά εργασίας και στη διαμόρφωση του ΑΕΠ. Αντίθετα, οι οικονομίες του Πρώτου και του Δεύτερου Κόσμου ήταν, κατά κύριο λόγο, βιομηχανικές. Ωστόσο, σήμερα αυτό έχει αλλάξει ριζικά. Μόνο το 16% των θέσεων εργασίας στις Ηνωμένες Πολιτείες προέρχονται από το δευτερογενή τομέα (τη βιομηχανία), ποσοστό πολύ μικρότερο από αντίστοιχα ποσοστά πολλών χωρών

του Τρίτου Κόσμου. Αλλά ακόμη και αν χρησιμοποιηθεί ως κριτήριο κατάταξης ο τριτογενής τομέας (οι υπηρεσίες), πάλι πολλές χώρες του Τρίτου Κόσμου (ιδιαίτερα νησιωτικές) δε διαφέρουν ουσιαστικά από αρκετές χώρες του Πρώτου.

Η σύνθεση των διεθνών και περιφερειακών οργανισμών μπορεί να θεωρηθεί ικανή να προσφέρει πειστικές απαντήσεις για το τι είναι και τι δεν είναι ο Τρίτος Κόσμος ωστόσο, και αυτό το κριτήριο οδηγεί σε προφανείς αστοχίες. Για παράδειγμα, μέλη του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (που θεωρείται το “club” των πλούσιων χωρών) είναι η Τουρκία και το Μεξικό, δηλαδή κράτη που είναι μάλλον φτωχά, ενώ αντίθετα μέλος της Ομάδας των 77 (του “club” των φτωχών χωρών) είναι η Κύπρος². Σύμφωνα με διάφορες μετρήσεις, η Κύπρος έχει ετήσιο κατά κεφαλήν εισόδημα μεγαλύτερο από εκείνα της Ελλάδας ή της Πορτογαλίας και, άλλωστε, είναι ήδη μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Ίσως το πιο σημαντικό χαρακτηριστικό του Τρίτου Κόσμου είναι το κοινό παρελθόν. Η συντριπτική πλειοψηφία των χωρών που αποτελούν τον Τρίτο Κόσμο υπήρξαν κάποτε αποικίες. Έχουν, λοιπόν, ένα κοινό παρελθόν πολιτικής καταπίεσης και διαθέτουν την κοινή εμπειρία της (σχετικά πρόσφατης) ανεξαρτητοποίησής τους. Ωστόσο, και αυτό το κριτήριο δεν επαρκεί για να καλύψει όλες τις περιπτώσεις. Η Αιθιοπία και η Λιβερία, δύο κράτη που, αναμφισβήτητα, ανήκουν στον Τρίτο Κόσμο, δεν υπήρξαν ποτέ αποικίες. Οι Η.Π.Α. ή ο Καναδάς, από την άλλη πλευρά, είναι πρώην αποικίες, αλλά αναμφίβολα δεν αποτελούν μέλη του Τρίτου Κόσμου.

Επίσης, το τέλος της αποικιοκρατίας δεν ήλθε με τον ίδιο τρόπο για τους ίδιους λόγους σε όλες τις χώρες του Τρίτου Κόσμου. Τα κράτη της Λατινικής Αμερικής υπήρξαν βέβαια αποικίες, αλλά διαφέρουν ριζικά από τις χώρες της Ασίας και της Αφρικής, καθώς η εθνική ανεξαρτησία τους δεν αποτέλεσε τόσο αίτημα των ιθαγενών, όσο αποτέλεσμα των αγώνων των εποίκων ευρωπαϊκής καταγωγής. Τέλος, σε αντίθεση με χώρες όπως η Αλγερία, η Αγκόλα, η Μοζαμβίκη και το Βιετνάμ, όπου η ανεξαρτησία ήλθε μετά από μακροχρόνιους και αιματηρούς απελευθερωτικούς αγώνες, στα περισσότερα κράτη της Αφρικής η εθνική ανεξαρτησία ήταν περισσότερο αποτέλεσμα οικειοθελούς παραχώρησής του από τις μητροπόλεις και λιγότερο συνέπεια ένοπλων εξεγέρσεων.

Τα περισσότερα κράτη του Τρίτου Κόσμου είναι, σε μεγάλο βαθμό, τεχνητά. Καθώς τα σύνορά τους χαράχθηκαν από αποικιοκράτες, αντανakλούν

² Η ομάδα των 77 είναι η μεγαλύτερη ομάδα κρατών του Τρίτου Κόσμου στα Ηνωμένα Έθνη. Ιδρύθηκε το 1964 και σήμερα αποτελείται από 133 κράτη-μέλη, www.g77.org

ελάχιστα τις οικονομικές και κοινωνικές πραγματικότητες. Έτσι, κράτη τελείως ανομοιογενή από εθνική άποψη, με πληθυσμούς χωρίς καμία προϊστορία συμβίωσης (με εξαίρεση την περίοδο της αποικιοκρατίας) προστέθηκαν κατά δεκάδες στον παγκόσμιο πολιτικό χάρτη. Η Ινδία, για παράδειγμα, προέκυψε ως μια ενιαία πολιτική οντότητα, παρά την τεράστια εθνοτική της ανομοιογένεια. Εθνοτικές και θρησκευτικές ομάδες κατέληξαν να κατοικούν σε δύο ή περισσότερες χώρες με άλλες εθνοτικές ομάδες με τις οποίες συνδεόταν ελάχιστα και με τις οποίες πολύ συχνά, δεν ήταν σε θέση να συνεννοηθούν, καθώς μιλούσαν αμοιβαία ακατανόητες γλώσσες. Τα έθνη και κράτη παρέμειναν, πολύ συχνά, δύο ξεχωριστές οντότητες στον Τρίτο Κόσμο. Έτσι, η «κατασκευή εθνών» (nation-building) αποτέλεσε μία από τις πιο σημαντικές προκλήσεις στην περίοδο που ακολούθησε την ανεξαρτητοποίησή τους.

Η «κατασκευή εθνών» δεν απέτυχε πάντοτε και παντού. Χώρες όπως το Πακιστάν και η Ινδία κατάφεραν να εμψυχήσουν στους πληθυσμούς τους τη (δυτική) έννοια της «εθνικής συνείδησης», εκμεταλλευόμενες εν μέρει, τις μεταξύ τους διαφορές. Ακόμη και ο εντελώς διεφθαρμένος ηγεμόνας του Ζαΐρ Mobutu Sese Seko μπόρεσε, σε κάποιον βαθμό, να προωθήσει μια κοινή ταυτότητα σε μια χώρα με 200 εθνοτικές ομάδες. Ωστόσο, σε πολλές χώρες του Τρίτου Κόσμου οι επιμέρους ταυτότητες (εθνοτικές, θρησκευτικές, τοπικές) παρέμειναν ισχυρές σε σχέση με τις νεοπαγείς «εθνικές». Ακόμη και σήμερα, στη Νιγηρία, οι εθνότητες Γιορούμπα, Ίμπο, Χάουσα και Φουλάνι αποτελούν τις κυρίαρχες ταυτότητες. Το πρόβλημα της «κατασκευής εθνών» ήταν λιγότερο έντονο τη Λατινική Αμερική όπου τα κράτη είναι παλαιότερα από ό,τι στην Ασία και την Αφρική. Αντίθετα, παρέμεινε σημαντικό στη Μέση Ανατολή, όπου βέβαια το ζήτημα δεν ήταν τόσο η επίτευξη μιας κοινής εθνικής ταυτότητας μεταξύ διαφορετικών ομάδων, όσο η δημιουργία μιας εθνικής ταυτότητας που θα διαφοροποιείτο από τις αντίστοιχες ταυτότητες άλλων χωρών της περιοχής που ήταν επίσης αραβικές και μουσουλμανικές.

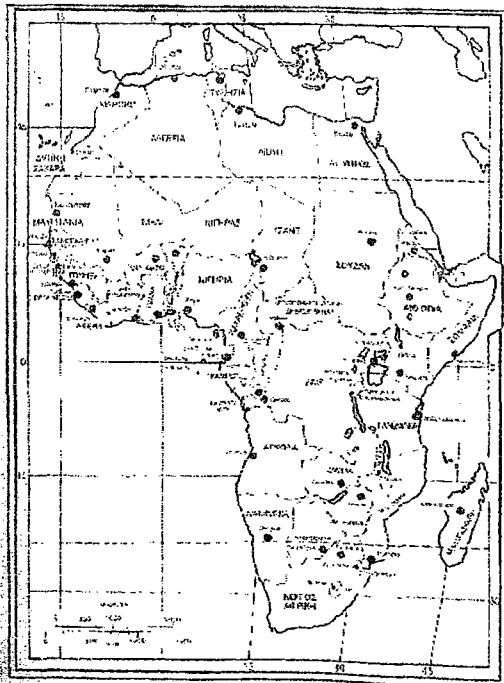
Τέτοιες και άλλες διαφορές εξετάζονται στη συνέχεια και αφορούν την Αφρική, δίνοντας και τη μεγαλύτερη έκταση, τη Λατινική Αμερική, τη Μέση Ανατολή και τη Νότια Ασία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο

Η ΑΦΡΙΚΗ

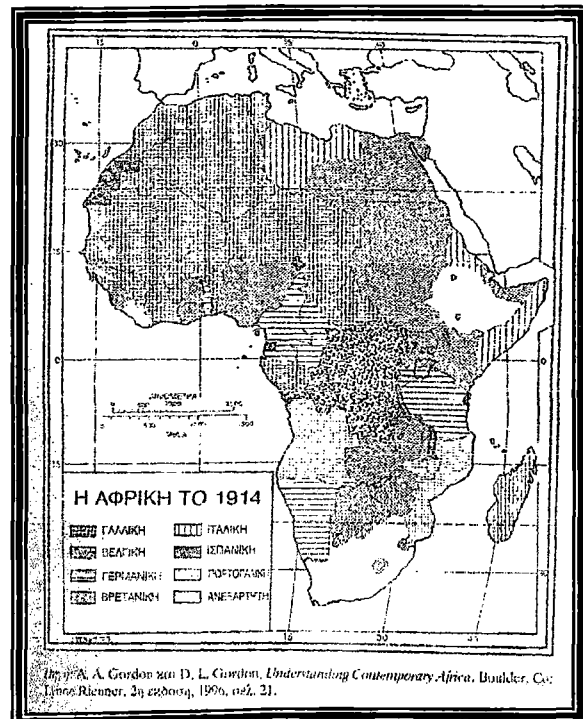
Η ιστορία της Αφρικής δεν ξεκινά από την αποικιοκρατία. Παρόλα αυτά, η σχετικά σύντομη περίοδος έπαιξε σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της σύγχρονης Αφρικής. Πάνω απ'όλα της κληροδότησε την ευρωπαϊκή ιδέα του κράτους-έθνους. Τα ανεξάρτητα κράτη της Αφρικής παρέμειναν σε γενικές γραμμές αδύναμα, ανίκανα να κατευθύνουν τις κοινωνικές αλλαγές και να φέρουν την πολυπόθητη οικονομική ανάπτυξη. Η κρίση του αφρικανικού κράτους έγινε περισσότερο έντονη και ορατή στις δεκαετίες του 1980 και του 1990. Η οικονομική κρίση εμφανίστηκε πρώτη και, στη συνέχεια, ακολούθησε μια βαθιά πολιτική κρίση. Η μείωση της στήριξης από το εξωτερικό, συνέπεια του τέλους του Ψυχρού Πολέμου, επισφράγισε τα αδιέξοδα των κρατικών δομών στην ήπειρο. Στις αρχές του 21^{ου} αιώνα, η Αφρική, αναπόσπαστο κομμάτι του Τρίτου Κόσμου για δεκαετίες, φάνηκε να διολισθαίνει σε έναν ακόμη πιο περιθωριακό «Τέταρτο Κόσμο».

Η ΑΦΡΙΚΗ ΣΗΜΕΡΑ

Πηγή: A. A. Gordon και D. L. Gordon, *Understanding Contemporary Africa*, Boulder, Co: Lynne Rienner, 2η έκδοση, 1996, σελ. 22.

Η ΑΦΡΙΚΗ ΤΟ 1914

Πηγή: A. A. Gordon και D. L. Gordon, *Understanding Contemporary Africa*, Boulder, Co: Lynne Rienner, 2η έκδοση, 1996, σελ. 21.

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΘΕΣΜΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΔΙΜΕΡΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΚΑΙ ΑΦΡΙΚΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το ζήτημα στο οποίο θα επικεντρωθεί το ενδιαφέρον είναι η θεσμική σχέση που διαμορφώνεται μεταξύ των αφρικανικών και των ευρωπαϊκών χωρών. Ταυτόχρονα, όμως αναδεικνύεται και ένα άλλο ενδιαφέρον θέμα που συνδέεται με τη δυνατότητα των ευρωπαϊκών κρατών να εμφανίζουν ολοκληρωμένα κοινοτικά συμφέροντα στο πλαίσιο των ευρωπαϊκών ενοποιητικών διαδικασιών. Πρόκειται για μία εξέλιξη, που ούτε καν μιμητικά δε φαίνεται δυνατό να βρει πεδίο εφαρμογής στις αφρικανικές χώρες. Οι τελευταίες αρκούνται μάλλον να επιλέγουν διαδικασίες απλής τεχνικής συσπείρωσης (πλαίσιο χωρών Αφρικής, Καραϊβικής, Ειρηνικού, Διαδικασία Βαρκελώνης), αφού δεν είναι αρκετά εξοικειωμένες με τις δομές και τις πρακτικές της διεθνούς οργάνωσης.

Στην κατεύθυνση αυτή ανταποκρίνεται, άλλωστε, και η προσπάθεια των αφρικανικών χωρών να αναπτύξουν μία ενιαία ομάδα συμφερόντων, γνωστή πλέον με το όνομα «Ομάδα χωρών Αφρικής, Καραϊβικής και Ειρηνικού» (Α.Κ.Ε.). Η συμφωνία με την οποία συστάθηκε αυτή η ομάδα υιοθετήθηκε στο Georgetown (6 Ιουνίου 1975) στις 28 Φεβρουαρίου 1976³. Η σημασία της συμφωνίας έγκειται στο γεγονός ότι πρόκειται για την πρώτη φορά που οι αφρικανικές χώρες, ανεξάρτητα από τους δεσμούς που είχαν αναπτύξει στο παρελθόν με κάποια μητροπολιτική (ευρωπαϊκή) χώρα, αποφάσισαν να συμμετέχουν σε κοινά θεσμικά πλαίσια συνεργασίας.

Με τη λήξη της αποικιοκρατίας (δεκαετία 1970) τα αφρικανικά κράτη (πρώην αποικίες), δυνάμει της εφαρμογής του δικαιώματος στην ανάπτυξη, επεχείρησαν να ολοκληρώσουν την απεξάρτησή τους από τις αποικιοκρατικές δυνάμεις, προσδίδοντας σε αυτή τη διεκδίκηση όχι απλώς πολιτικό αλλά και οικονομικό χαρακτήρα.

Κατά συνέπεια, η διεθνής κοινότητα, μέσω των δομών των Ηνωμένων Εθνών⁴, αποφάσισε ανταποκριθεί με συνταγμένες της δυνάμεις στις θεσμικές προκλήσεις που απορρέουν από τη μη εφαρμογή του παραπάνω δικαιώματος.

³ Η σχετική συμφωνία τέθηκε σε ισχύ 1^η Απριλίου 1976.

⁴ Άρθρο 55 Χάρτη Ηνωμένων Εθνών.

Κοινή διαπίστωση αποτελεί ότι ο μη σεβασμός του δικαιώματος στην ανάπτυξη δεν είναι το απλό αποτέλεσμα κάποιων εθνικών διεργασιών (ανικανότητα εθνικών κυβερνήσεων, διαφθορά). Στην παραγωγή μιας τέτοιας κατάστασης συμβάλλουν αποφασιστικά κυρίως διαρθρωτικά ελλείμματα της διεθνούς οργανωμένης κοινότητας και ιδιαίτερα των δομών της, που αναπτύσσονται στο πλαίσιο των διεθνών οικονομικών σχέσεων ή του διεθνούς καταμερισμού εργασίας.

Η συνολική (αλληλέγγυα) ευθύνη της διεθνούς κοινότητας απέναντι στην εφαρμογή ή μη του δικαιώματος στην ανάπτυξη, το κατατάσσει μεταξύ των υποχρεωτικών επιταγών του διεθνούς δικαίου (*jus cogens*). Πρόκειται για ένα συμπέρασμα που προσδιορίζει σαφώς και το περιεχόμενο του σχετικού δικαιώματος. Πρώτον, δίνεται το δικαίωμα σε κάθε κράτος, που άλλωστε καθίσταται απόλυτα κυρίαρχο στην επικράτειά του, να διεκδικήσει εφαρμογή *erga omnes*. Δεύτερον, ενεργοποιεί πλήρως κάθε κράτος ως παράγοντα διεθνών σχέσεων, ενώ ταυτόχρονα το νομιμοποιεί στις διεκδικήσεις του απέναντι στους λοιπούς εταίρους του, στο πλαίσιο της οργανωμένης διεθνούς κοινότητας.

Η μελέτη των θεσμικών σχέσεων που αναπτύσσονται μεταξύ των αφρικανικών αναπτυσσόμενων χωρών και εκείνων που συνθέτουν την Ευρωπαϊκή Ένωση, παραπέμπει ταυτόχρονα σε ένα καίριο ζήτημα που απασχολεί την οργάνωση δομών για τη διεθνή κοινωνία, δηλαδή στην εξέλιξη του φαινομένου της διεθνούς οργάνωσης σε ολοκλήρωση⁵.

Πρόκειται για τη μετάβαση από τη απλή λειτουργική θεώρηση μίας μορφής κοινής συνεργατικής δράσης των μελών της διεθνούς κοινωνίας στην πλέον εξελιγμένη μορφή πλήρους συγχώνευσής της σε νέες οντότητες (ομοσπονδίαση)⁶.

Η ομοσπονδίαση για τα αφρικανικά δεδομένα, απαιτεί υπέρβαση της έννοιας του εδάφους, έτσι όπως την ορίζει η ευρωπαϊκή σκέψη, ενώ προτείνει τη μεταβίβασή της στο αφρικανικό πλαίσιο, που την περιγράφει ως μία σύνθεση

⁵ Ενδιαφέρουν παρουσιάζουν διάφορες διεθνείς πράξεις των αφρικανικών χωρών στην κατεύθυνση αυτή, το Σχέδιο Δράσης και η Τελική Πράξη του Λάγκος (1980), η ιδρυτική συνθήκη της Αφρικανικής Οικονομικής Κοινότητας, και η Διακήρυξη του Οργανισμού Αφρικανικής Ενότητας περί Αφρικανικής Ένωσης (Σιρτς Λιβύης Σεπτέμβριος 1999).

⁶ Braillard *Theories des Relations internationales*, Παρίσι, Presses Universitaires de France, 1977 σελ. 135-142.

του γενικού τρόπου ζωής, που συνδέει τους ανθρώπους με τη γη και το φυσικό τους περιβάλλον.

Το πολυεθνικό κράτος, επί του οποίου θεμελιώνεται η περί ομοσπονδίασης αφρικανική άποψη, προϋποθέτει την ύπαρξη μιας κοινωνικής και πολιτικής συμφωνίας που συνθέτει μία σχέση μεταξύ έθνους και πολίτη και, ταυτόχρονα, οδηγεί στη συμφιλίωση της υπηκοότητας (ατομικότητας) με την πολυεθνικότητα (κοινοτισμό). Η συμβατότητα των παραπάνω στοιχείων διασφαλίζει και το σεβασμό των αρχών του δικαίου και της ισότητας, ενώ διακρίνει απόλυτα την πολιτική από την εθνική ενότητα.

Η κλασική δομή του διεθνούς οργανισμού προσδιορίζει ως προτεραιότητα την κάλυψη των λειτουργικών αναγκών (οικονομικών, τεχνικών, ειρηνική συνύπαρξη) του οργανωμένου θεσμικού συστήματος διακρατικής συνεργασίας, έτσι ώστε να διασφαλίζεται η σχέση αλληλεξάρτησης μεταξύ των κρατών μελών⁷.

Τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης επιθυμούν την εξέλιξη των αρχικά κοινοτικών και στη συνέχεια ενωσιακών δομών αυτού του πρωτόγνωρου, για τα χρονικά της διεθνούς οργάνωσης, θεσμικού εγχειρήματος, ως πλαισίων ανάπτυξης πλήρους σχέσης αλληλεξάρτησης μεταξύ των συμφερόντων και των στόχων τους⁸.

Η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση δείχνει αποφασισμένη να μην περιορισθεί στην τεχνική-οικονομική της διάσταση (οικονομική και νομισματική ενοποίηση), αλλά να προχωρήσει και στην πολιτική πτυχή. Δηλαδή, δε μπορεί να αρκестεί σε διαδικαστικές και θεσμικές διασφαλίσεις, αλλά στοχεύει στην ολοκλήρωση της πολιτικής κοινότητας μέσα από τη διαμόρφωση κοινών συμβόλων, αξιών, αισθημάτων, συμφερόντων αλλά και τρόπων υποχρεωτικής επιβολής τους.

Η ευρωπαϊκή ενοποίηση είναι απόρροια της μεταπολεμικής στρατηγικής που υιοθέτησαν για τη μεταξύ τους συνεργασία οι ευρωπαϊκές χώρες. Πρόκειται για τη συνειδητοποίηση των παράλογων διαστάσεων του εθνικισμού και των γεωπολιτικών θεωριών που αναπτύχθηκαν γύρω από αυτόν. Αντανακλά τη μετατροπή του εχθρού σε γείτονα-εταίρο και της εξωτερικής εθνικής πολιτικής σε πολιτική δυναμικής προώθησης ευρύτερων συμφερόντων. Ως

⁷ Virally, M., *L'organisation mondiale*, Παρίσι, ed. Armand Colin, 1972 και Haas E.B. *Beyond the Nation State. Functionalism and International Organization*, Stanford University Press, 1964.

⁸ Haas. E.B. *The Uniting of Europe*, ed. Stevens & Sons, Λονδίνο, 1958.

χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της λογικής εξέλιξης θεωρείται η μετάταξη της Γερμανίας και της Γαλλίας από παραγωγούς εθνικιστικών δογμάτων σε πρωτεργάτες της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.

Από την πλευρά της η Αφρική παρουσιάζεται ανομοιογενής στην αντιμετώπιση των προβλημάτων που απορρέουν από την κοινωνική και οικονομική της υπανάπτυξη, αφού ουσιαστικά διαιρείται σε δύο διαφορετικούς πολιτικά και πολιτισμικά κόσμους, τη Μαύρη Αφρική και την αραβική Αφρική.

Η σύγχρονη θεσμική διαδικασία προσέγγισης ευρωπαϊκών και αφρικανικών χωρών λαμβάνει σοβαρά υπόψη της αυτήν ακριβώς τη διαίρεση. Η υπογραφείσα στην Cotonou (23 Ιουνίου 2000)⁹, διάδοχη ως προς το προηγούμενο πλαίσιο Lome, συμφωνία μεταξύ των δύο πλευρών, ανταποκρίνεται στο κλίμα αυτό. Όμως και η Διακήρυξη της Βαρκελώνης (Νοέμβριος 1995) κινείται στην ίδια κατεύθυνση. Πάντως, η κατάσταση που διέπει σήμερα και τις δύο περιπτώσεις συνεργασίας του ευρωπαϊκού (κοινοτικού) χώρου με τον αντίστοιχο αφρικανικό χαρακτηρίζεται ως διαδικασία δημιουργίας ενισχυμένης εταιρικής σχέσης¹⁰.

Τόσο η Βαρκελώνη όσο και η Cotonou καταδεικνύουν ότι οι σχέσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των αφρικανικών (Α.Κ.Ε. και μεσογειακών) χωρών να μην αναθεωρούνται διαρκώς, αλλά δεν περιορίζονται πλέον σε ένα τυπικό πλαίσιο, αφού είναι προσανατολισμένες στη διαρκή διεύρυνση και εμβάθυνση της μεταξύ τους εταιρικής σχέσης¹¹.

Αναφορικά με τις επιπτώσεις που παρατηρούνται στο χώρο των διεθνών σχέσεων, αξίζει να σημειωθεί και η νέα δυναμική και ισότιμη διάσταση που αναγνωρίζεται στη σχέση της Ευρωπαϊκής Ένωσης – αφρικανικών χωρών¹², που χρησιμοποιήθηκε συχνά ως αντίβαρο στην ένταση που προκάλεσε η Σύνοδος του Seattle στις σχέσεις Βορρά-Νότου.

⁹ Η συμφωνία της Cotonou δεν έχει ακόμη κυρωθεί από αρκετές ευρωπαϊκές χώρες.

¹⁰ Feuer, G., «un nouveau paradigme pour les relations entre l' Union Europeenne et les Etats A.C.P.: l' accord de Cotonou du 23 Juin 2000», *Revue Generale de Droit international public*, τόμος 106/2002, σελ. 269 επ.

¹¹ Beraud, Ph. Et al. (sous la direction de), *Geopolitique de la cooperation europeenne. De Yaounde a Barcelone*, Maisonneuve & Larose, Παρίσι 1999.

¹² Πρέπει πάντως να υπενθυμίσουμε ότι η συμμετοχή των χωρών Α.Κ.Ε. στην κοινοτική αγορά έχει μειωθεί από 6,7% (1975) σε 2,7% (1995). Τα αντίστοιχα ποσοστά για τις ασιατικές χώρες είναι 4,2% και 13%.

Δεν πρέπει να υποβαθμίζεται η σημασία του γεγονότος ότι οι διαδικασίες παγκοσμιοποίησης του εμπορίου και της οικονομίας αλλοιώνουν την πραγματικότητα, όταν επισημαίνουν ότι η ενεργοποίηση συστημάτων οικουμενικής διαχείρισης και κατανομής του εθνικού πλούτου αφορά ανεξάρτητα σε όλους τους εταίρους της διεθνούς κοινότητας. Δεν πρέπει, λοιπόν, να λησμονείται ο βασικός κανόνας της παγκοσμιοποίησης, ότι δηλαδή η μαζική διακίνηση κεφαλαίων περιορίζεται στις λεγόμενες ανεπτυγμένες χώρες.

Για την απόδειξη της αληθούς βάσης του προταθέντος επιχειρήματος αναφέρουμε την πορεία εξέλιξης των νεοφανών αναπτυσσόμενων αγορών μετά την εμφάνιση του φαινομένου της παγκοσμιοποίησης. Οι αγορές αυτές ελέγχουν πλήρως μόλις το 7% των συνολικών τραπεζικών αξιών, αν και αντιπροσωπεύουν το 85% του παγκόσμιου πληθυσμού και το 45% της παγκόσμιας παραγωγής αγαθών και υπηρεσιών. Οι άμεσες επενδύσεις στις οικονομίες αυτές περιορίσθηκαν σε 108 εκατομμύρια δολάρια (2001). Ειδικότερα, από την αποφασισθείσα ροή άμεσων ιδιωτικών επενδύσεων προς τις χώρες του Νότου, οι λιγότερο ανεπτυγμένες απολαύουν μόλις το 1%. Να σημειωθεί, μάλιστα, ότι μόλις 5 αναπτυσσόμενες αγορές (στις οποίες δε συμπεριλαμβάνεται καμία αφρικανική)¹³ έχουν καταστεί οι αποδέκτες των 2/3 των άμεσων επενδύσεων. Ακόμη, η Νότια της Σαχάρας Αφρική αποδεικνύει συμμετοχή στις διεθνείς εμπορικές σχέσεις σε ποσοστό μόλις 2%.

Η δημιουργική και ισότιμη εταιρική συνεύρεση δύο μερών με σοβαρή προϊστορία αντιπαλοτήτων προϋποθέτει και εσωτερικές αλλαγές, έτσι ώστε να πρόκειται για τη γένεση μίας πραγματικά διαλεκτικής σχέσης. Ως αφετηρία αυτών των διεργασιών εκλαμβάνεται ο εκδημοκρατισμός των αφρικανικών χωρών σε επίπεδο λειτουργίας τόσο των οικονομικών όσο και των θεσμικών δομών τους (συγκρότηση κράτους δικαίου).

¹³ Πρόκειται για την Αργεντινή, τη Βραζιλία, τη Νότια Κορέα, την Κίνα και το Μεξικό.

Η ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΤΩΝ ΑΦΡΙΚΑΝΙΚΩΝ ΟΡΓΑΝΙΣΜΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΣΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΣΥΜΒΑΤΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Α. Αρχές και δομή των αφρικανικών οργανισμών.

Η μελέτη των αρχών, αλλά και της δομής των σύγχρονων αφρικανικών οργανισμών, καθίσταται απαραίτητη για την κατανόηση τόσο της διαδικασίας όσο και της οργάνωσης περιφερειακών διεθνών θεσμικών σχημάτων.

Στο πλαίσιο αυτό, πρωταγωνιστικό ρόλο καλείται να παίξει το κράτος, που άλλωστε πρωτοστατεί και σε οποιαδήποτε άλλη πρωτοβουλία που αφορά στην οργάνωση της διεθνούς κοινότητας. Όμως, και η κοινωνία των πολιτών, λόγω κυρίως του ρόλου που διαδραματίζει στη σημερινή κοινωνία της πληροφορίας, συμμετέχει πλέον ενεργά στη διαδικασία αυτή. Ο δεσμευτικός χαρακτήρας της σχετικής απόφασης απορρέει από την εκούσια άσκηση των κυριαρχικών εθνικών δικαιωμάτων. Κατά συνέπεια, η επιβολή αυτοπεριορισμού στην άσκηση των κυριαρχικών δικαιωμάτων διασφαλίζει τη διάρκεια και τη βιωσιμότητα της οποιαδήποτε απόφασης.

Με την επιβολή της περιφερειακής ολοκλήρωσης τα κράτη εντάσσονται σε μία διαδικασία εσωτερικής δημοκρατικής συνοχής αφού αναβαθμίζουν το στοιχείο του κράτους δικαίου σε κύρια προτεραιότητά τους. Πρόκειται για την πλέον κατάλληλη απάντηση στις συνέπειες της φτώχειας, της κοινωνικής περιθωριοποίησης και της ασύμμετρης ανάπτυξης.

Αρχές των αφρικανικών οργανισμών

Η αποαποικιοποίηση, που σημειώθηκε στην αφρικανική ήπειρο από τα μέσα της δεκαετίας του 1950 μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1970, επέτρεψε τη θεσμική περιφερειακή οργάνωση των νέων αυτών κρατών στο πλαίσιο μάλλον εφήμερων δομών. Μόνη σοβαρή εξαίρεση αυτής της πραγματικότητας θεωρείται η περίπτωση του Οργανισμού Αφρικανικής Ενότητας¹⁴.

Οι αρχές που κλήθηκαν να εφαρμόσουν οι αφρικανικοί οργανισμοί αποτελούν καταπιστεύματα της αποικιοκρατικής αντίληψης. Ο σεβασμός της

¹⁴ Boutros Ghali, L' organization d' Unite Africaine Παρίσι, εκδ. Colin, 1995.

κυριαρχίας και της εδαφικής ακεραιότητας των αφρικανικών κρατών, που δομήθηκαν σύμφωνα με τη βούληση των αποικιοκρατικών δυνάμεων, χωρίς να λαμβάνουν καθόλου υπόψη τις εθνοτικές ιδιαιτερότητές τους, παραπέμπει σε καθαρά τεχνητές κατασκευές¹⁵.

Ένας από τους σημαντικούς νεωτερισμούς σε επίπεδο αρχών για την οργανωμένη περιφερειακή αφρικανική κοινότητα είναι η πολιτική βούληση προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, έτσι όπως εκφράζεται μέσω του Αφρικανικού Χάρτη Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών (Ιούνιος 1981). Το θεσμικό αυτό βήμα δε διαφοροποιείται πλέον από το αντίστοιχα ευρωπαϊκό ή αμερικάνικο, αφού πρόσφατα απέκτησε και δικαιοδοτικό μηχανισμό (Αφρικανικό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών)¹⁶.

Η απόπειρα αξιολόγησης της θεσμικής οργάνωσης της αφρικανικής ηπείρου ως θετικής, θεμελιώνεται σε ένα στοιχείο που δεν είναι άλλο από την υπέρβαση της συνήθειας των κρατών της περιοχής να ομαδοποιούνται ευκαιριακά και όχι να συγκροτούν διαρκείς και οργανωμένες θεσμικά κοινότητες.

Η διαπίστωση αυτή βοήθησε τα αφρικανικά κράτη να προβάλουν κοινές θέσεις στο πλαίσιο της διεθνούς (οικουμενικής) οργανωμένης κοινότητας (Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών), αλλά και να αντικαταστήσουν την περί κρατών του Τρίτου Κόσμου θέση με εκείνη των αναπτυσσομένων χωρών.

Η τελευταία αυτή εξέλιξη συνδέεται αναμφίβολα με την αναγκαία εφαρμογή της αρχής της ισότητας των κρατών μελών της διεθνούς κοινότητας, στη θεσμική οργάνωση των δομών που την εκπροσωπούν. Η εφαρμογή μιας τέτοιας αρχής φαίνεται να αποκαθιστά τη διαταραχθείσα, αμέσως μετά την αποαποικιοποίηση, ισορροπία μεταξύ των πρώην αποικιοκρατούμενων εδαφών, στο πλαίσιο της αναδιαρθρωμένης θεσμικά διεθνούς κοινότητας¹⁷.

Το αναπτυξιακό φαινόμενο δε δομείται, όπως στο παρελθόν, στην παροχή απλής οικονομικής βοήθειας¹⁸. Υπερβαίνοντας αυτή την παραδοσιακή μορφή συνεργασίας επιλέγει τη θεμελίωσή του σε ισότιμες εμπορικές σχέσεις. Αυτό σημαίνει ότι μεταξύ της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των αφρικανικών χωρών (του θεσμικού περιβάλλοντος Α.Κ.Ε.) συνάπτονται εμπορικές συμφωνίες με

¹⁵ Moreau D., P., Les organisations internationales contemporaines, Παρίσι, ed Seuil, 1996, σελ. 55.

¹⁶ Βλ. Διακήρυξη του Καΐρου Απρίλιος 2000, κεφ. Δ, σημ. 46.

¹⁷ Reuteret, P., και Combacau, J., Institutions et relations internationales, Παρίσι, Presses Universitaires de France, 1980, σελ. 82 επ.

¹⁸ Ψήφισμα 1707 Γενικής Συνέλευσης Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (19/12/1961).

αντικείμενο την απελευθέρωση των συναλλαγών. Πρόκειται για μία εξέλιξη που παρατηρείται και ως απόρροια του κλίματος της Βαρκελώνης (Συμφωνίες Ευρωπαϊκής Ένωσης με Λίβανο, Μαρόκο και Τυνησία).

Όμως, η ισοτιμία των ευρωπαϊκών και αφρικανικών χωρών στο πλαίσιο των διμερών τους σχέσεων, έτσι όπως αυτές διαγράφονται από τη Συμφωνία της Cotonou (άρθρο 2), αναλύεται ως ισοτιμία των εταίρων στην υιοθέτηση αναπτυξιακών στρατηγικών, ισότιμη συμμετοχή κρατών και κοινωνικών εταίρων στις σχετικές διεργασίες, ανάπτυξη διαλόγου και σεβασμός της διαφορετικότητας των κρατών, με σκοπό την οργάνωση της περιφερειακής ολοκλήρωσης της αφρικανικής ηπείρου¹⁹.

Η σχέση των ανεπτυγμένων χωρών με τις αντίστοιχες αναπτυσσόμενες στο παραπάνω θεσμικό πλαίσιο, είναι εμφανής τόσο σε επίπεδο διαδικασίας λήψης διαχειριστικών αποφάσεων όσο και αναφορικά με τη διαδικασία που ενεργοποιείται με βάση την αρχή της ομοφωνίας²⁰.

Η συνάντηση των ευρωπαϊκών κρατών με τα νεοσύστατα αφρικανικά κράτη στο πλαίσιο των διεθνών οργανισμών, αμέσως μετά την ολοκλήρωση της διαδικασίας της αποαποικιοποίησης, εκφράζει μία νέα μορφή αλληλεγγύης μεταξύ των μελών της διεθνούς έννομης τάξης, υπό την προϋπόθεση ότι και στις δύο πλευρές λειτουργούν απόλυτα κατοχυρωμένες οι αρχές της δημοκρατίας, της ελευθερίας, του κράτους δικαίου και του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων²¹. Σήμερα αυτή η προϋπόθεση πληρούται από την ύπαρξη ενός σφαιρικού, ισόρροπου και σε βάθος διαλόγου, που διασφαλίζει το σεβασμό των αμοιβαίων δεσμεύσεων αλλά και τη σωστή διαχείριση των δημοσίων πραγμάτων (χρηστή διακυβέρνηση)²².

Η απεξάρτηση των αποικιών από τα μητροπολιτικά κέντρα είχε μια σειρά βραχυπρόθεσμων και μακροπρόθεσμων πολιτικών, κοινωνικών αλλά και οικονομικών επιπτώσεων. Εάν μάλιστα συνυπολογισθούν τα διοικητικά ελλείμματα που παρουσιάζουν οι νεοσύστατοι κρατικοί μηχανισμοί, αλλά και η αδυναμία τους να διαχειρισθούν τους πλούσιους φυσικούς πόρους τους,

¹⁹ Στο ίδιο πλαίσιο κινείται και το κείμενο της Διακήρυξης που υιοθετήθηκε από τη Διάσκεψη Κορυφής Ε.Ε. και Οργανισμού Αφρικανικής Ενότητας (Κάιρο, 03-04/04/2000).

²⁰ Bennouna, M. «Droit International et développement», στο Bedjaoui, Droit et Perspectives, τόμ. Β' Παρίσι, εκδ. Pedone 1991, σελ. 664 επ.

²¹ Mbaye, K., Les droits de l' homme en Afrique, Παρίσι, εκδ. Pedone 1992, σελ. 9.

²² Άρθρο 8, παρ. 1 Συμφωνίας Cotonou.

γίνονται άμεσα αντιληπτά τα σοβαρά προβλήματα θεσμικής και πολιτικής λειτουργίας που σημειώνονται.

Η μεταφορά αυτής της διαπίστωσης στη διαδικασία οργάνωσης των αναπτυσσόμενων αφρικανικών κρατών στο διεθνές θεσμικό περιβάλλον (Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών) καταδεικνύει ότι η φτώχεια και η αδυναμία αποτελούν τα βασικά στοιχεία που τα παρωθούν σε επιλογές τέτοιων μορφών συνεργασίας. Η ανάγκη, όμως, αυτή αποδείχτηκε τελικά μη ικανή να επιτύχει την έκφραση αλληλεγγύης με θεσμικά μέσα (Κίνημα αδεσμεύτων, Ομάδων αναπτυσσόμενων χωρών) μεταξύ κρατών που διακρίνονται για την ασυμβατότητα των κοινωνικών και οικονομικών τους συστημάτων, αλλά και για την ποικιλότητα του γεωπολιτικού περιβάλλοντός τους.

Ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών επηρέασε σε σημαντικό βαθμό τα κράτη μέλη του ώστε να διαρθρώσουν μεταξύ τους άρρηκτες φιλικές σχέσεις ως συνέπεια της εφαρμογής της αρχής της ισότητας των δικαιωμάτων των λαών και ιδιαίτερα του δικαιώματός τους περί αυτοδιάθεσης²³. Η διαμόρφωση φιλικών σχέσεων μεταξύ των μελών της διεθνούς κοινότητας συνδέεται στενά με την ισχύ έξι αρχών, που λειτουργούν ως θεμέλιο της αρχής της ειρηνικής συνύπαρξης²⁴. Πρόκειται για τη μη προσφυγή σε χρήση βίας κατά της εδαφικής ακεραιότητας και πολιτικής ανεξαρτησίας οποιουδήποτε κράτους, την επίλυση των διεθνών διαφορών με ειρηνικά μέσα, τη μη επέμβαση στις εσωτερικές υποθέσεις ενός κράτους, την υποχρέωση των κρατών να συνεργάζονται μεταξύ τους, το σεβασμό της αρχής της ισότητας μεταξύ όλων των κρατών και την καλόπιστη εκπλήρωση των κρατικών υποχρεώσεων²⁵.

Ο στόχος αυτός θεωρήθηκε ιδιαίτερα πραγματικός, σε μία περίοδο που η διεθνή κοινότητα κυριαρχήθηκε από το κλίμα του Ψυχρού Πολέμου, της υπερβολής των πυρηνικών εξοπλισμών, αλλά και της ολοκλήρωσης της αποαποικιοποίησης. Στην κατεύθυνση αυτή λειτούργησαν και τα

²³ Άρθρο 1 παρ. 2 Χάρτη Ηνωμένων Εθνών. Ψήφισμα 2625 (XXVI/ 1970, που αφορά στη Διακήρυξη αρχών του διεθνούς δικαίου που διέπουν τις φιλικές σχέσεις και τη συνεργασία μεταξύ των κρατών, σύμφωνα με το Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών.

²⁴ Economides, C., «La declaration de Manille sur le reglement pacifique des differends internationaux», *Annuaire francais de droit international*, 1982, σελ. 612 επ.

²⁵ Arangio Ruiz, G., «The normative role of the General Assembly of the United Nations and the Declaration of the principles of friendly relations», *Recueil des Cours de l' Academie de la Haye*, 1972-3, τόμ. 137, σελ. 418-742, επίσης, Rosenstock, R., «The declaration of principles of international law concerning friendly relations: A Survey», *American Journal of International Law*, 1971, τόμ. 65, σελ.713 επ.

συμπεράσματα όλων των μεγάλων διεθνών Συνδιασκέψεων²⁶ που ασχολήθηκαν με την προσέγγιση Βορρά-Νότου και την αναζήτηση μέσων εγκαθίδρυσης οικονομικής, κοινωνικής και πολιτιστικής ισοτιμίας μεταξύ ανεπτυγμένων και αναπτυσσόμενων χωρών²⁷.

Η έλλειψη ισχυρών συνεκτικών δεσμών μεταξύ των κρατών μελών των αφρικανικών οργανισμών είναι το αποτέλεσμα της ατελούς εφαρμογής στην περίπτωση κανόνων του δικαίου των διεθνών οργανισμών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της συμφωνίας είναι το πεδίο του διεθνούς εμπορίου, που επηρεάζει σημαντικά την καθήλωση των αναπτυσσόμενων χωρών της αφρικανικής ηπείρου σε οικονομική και κοινωνική υπανάπτυξη²⁸.

Οι παραπάνω αδυναμίες έχουν σοβαρά ενισχυθεί από τη στάση του θεσμικού μηχανισμού του Bretton Woods (Παγκόσμια Τράπεζα και Διεθνές Νομισματικό Ταμείο), που λειτούργησαν στηρικτικά για τις προτεραιότητες του αποικιοκρατικού συστήματος. Κατά συνέπεια, προωθήθηκαν τα διατλαντικά εμπορικά συμφέροντα και καταποντίσθηκαν οι ενδοαφρικανικές συναλλαγές.

Κάτω από αυτές τις πιέσεις ο Οργανισμός Αφρικανικής Ενότητας εισηγήθηκε ένα σχέδιο οικονομικής ανασυγκρότησης (11 Ιουλίου 2001) με την ονομασία Νέα Εταιρική Σχέση για την Οικονομική Ανάπτυξη της Αφρικής (Nepad). Η Nepad δομήθηκε πάνω σε τέσσερα πεδία :

- Στην Αφρικανική Ένωση, έναν θεσμό που αντιστοιχεί στη Σύνοδο Κορυφής των αρχηγών κρατών των κυβερνήσεων,
- Στην, υπό το νιγηριανό Ο. Obasanjo, Επιτροπή των αρχηγών κρατών, που επιφορτίστηκε με την υλοποίηση του σχετικού σχεδίου. Συνέρχεται κάθε τρίμηνο και έχει 15 μέλη κατανεμημένα σε πέντε ζώνες, Βόρεια Αφρική, Δυτική Αφρική, Ανατολική Αφρική, Κεντρική Αφρική και Μεσόγεια Αφρική,
- Στην Επιτροπή διαχείρισης, που συντίθεται από πέντε ιδρυτικά μέλη (Νότια Αφρική, Αλγερία, Αίγυπτος, Νιγηρία και Σενεγάλη), καθώς επίσης από πέντε ομάδες εργασίας (υποδομές, ειρήνη και ασφάλεια, πρόσβαση στις αγορές, χρηματοπιστωτικοί κανόνες, οικονομική και πολιτική

²⁶ Συνδιασκέψεις της Bandoeng (04/1995), του Βελιγραδίου (1961) και του Αλγερίου (1973).

²⁷ Daoudi, R., «La promotion des relations amicales par les organizations internationales», στο Bedjaoui, M., *Droit international*, op. cit., σελ.508 επ.

²⁸ Boutros Ghali, B., *Paix Development, Democratie: trois agendas pour gerer la planete*, εκδ.Pedone, Παρίσι 2002, σελ. 235.

διακυβέρνησης). Η Επιτροπή αυτή έχει ως αποστολή της την υιοθέτηση κωδικών καλής συμπεριφοράς για όλα τα κράτη μέλη,

- Στη Γραμματεία, που λειτουργεί στην Πρετόρια και έχει αρμοδιότητες διοικητικού, συντονιστικού και επικοινωνιακού χαρακτήρα.

Η πρωτοβουλία αυτή αφορά στην οικονομική ενίσχυση τεσσάρων τομέων, των υποδομών, της γεωργίας, της παιδείας και της υγείας. Ως χρηματοδοτικοί πόροι αυτών των δραστηριοτήτων ορίζονταν κυρίως οι άμεσες ξένες επενδύσεις. Σύμφωνα, λοιπόν, με το παραπάνω σχέδιο, παρουσιάστηκαν οι στρατηγικοί εκείνοι άξονες που θα μπορούσαν να καταστήσουν την αφρικανική ήπειρο ελκυστική για ξένους επενδυτές²⁹, έτσι ώστε να μην εξαρτάται πλέον από τις ισχυρά οικονομικές χώρες. Πρόκειται, όμως, δυστυχώς για άμεση αλλά άκαιρη σύνδεση της Αφρικής με τις νεοφιλελεύθερες επιλογές της παγκοσμιοποίησης, δηλαδή με λογικές και πρακτικές εντελώς άγνωστες για την αφρικανική κοινωνία.

Ακόμη και το νοτιοαφρικανικό σύστημα, που είναι το μόνο στην αφρικανική ήπειρο που διαθέτει απέναντι στην παγκόσμια αγορά παραγωγικό μηχανισμό με ανταγωνιστικά αντανάκλαστικά, γνώρισε έξοδο πολυεθνικών επενδύσεων μετά το τέλος της πολιτικής του apartheid (1989). Η σημειωθείσα μαζική έξοδος κεφαλαίων είχε ως αποτέλεσμα τη δραματική υποτίμηση (κατά 40%) του εθνικού νομίσματος απέναντι στο αμερικανικό δολάριο (Δεκέμβριος 2001)³⁰.

Στη Σύνοδο Κορυφής των οκτώ πλέον ανεπτυγμένων καρτών του πλανήτη που πραγματοποιήθηκε στο Kanaskakis (26-27 Ιουνίου 2002), ο Γενικός Γραμματέας του Ο.Η.Ε. σε συνεργασία με τρεις Αφρικανούς ηγέτες – της Νιγηρίας, της Σενεγάλης και της Αλγερίας – παρουσίασαν επίσημα το παραπάνω σχέδιο. Η όλη πρωτοβουλία αποσκοπούσε στη σύνταξη ενός Σχεδίου Δράσης για την Αφρική, που είχε ως αντικείμενο τη διαμόρφωση σταθερών βάσεων για τη μελλοντική διεθνή σχέση, αλλά και την ενίσχυση της ειρήνης και της ασφάλειας στην Αφρική μέσω του εμπορίου και της ανάπτυξης άμεσων ξένων επενδύσεων, ικανών να προκαλέσουν τη γενικότερη ανάπτυξη της περιοχής.

²⁹ Ο στόχος για αυτές τις επενδύσεις αφορούσε σε ένα ποσό περί τα 64 εκατ. δολάρια.

³⁰ Mbaye, S., «L' Afrique noire face aux pièges du libéralisme», Le Monde diplomatique 07/2002, σελ.22 επ.

Επομένως, δεν είναι διόλου τυχαία η επιλογή αυτού του πεδίου ως κύριου αντικειμένου για τη συμβατική συνεργασία των αφρικανικών χωρών με την Ευρωπαϊκή Ένωση. Πρόκειται για μια σημαντική συμβολή στον επαναπροσδιορισμό των συναλλακτικών σχέσεων βορρά-νότου, καθώς και των ρόλων των δύο συμβαλλόμενων μερών ως αναπτυγμένων και αναπτυσσόμενων.

Ο πρώτος στόχος συνδέεται με την κατάργηση της αναγκαίας συμπληρωματικότητας μεταξύ των οικονομιών των αναπτυσσόμενων χωρών και εκείνων των αναπτυγμένων ευρωπαϊκών τους εταίρων. Ο δεύτερος στόχος εστιάζει το ενδιαφέρον του στην υπέρβαση της αναγκαίας αντιγραφής του προτύπου του ευρωπαϊκού καπιταλισμού, που οδήγησε σε κάκιστα αποτελέσματα, αφού στη συντριπτική πλειονότητα των περιπτώσεων, τον κύριο ρόλο κλήθηκε να επωμιστεί η τοπική κρατική γραφειοκρατία.

Η προ της αποικιοποίησης τοπική βιοτεχνία, που κατήυθνε την παραγωγή των πρώτων υλών στις αποικίες, εξαφανίσθηκε πλήρως με την αποαποικιοποίηση, οπότε και η άναρχη εξειδίκευση των ρόλων των δύο εταίρων στη συναλλακτική σχέση καθιέρωσε πλήρως την αποκλειστική παρουσία των μεγάλων μητροπολιτικών βιομηχανικών μονάδων. Έτσι, λοιπόν, οι διαδικασίες τόσο της παραγωγής όσο και της επεξεργασίας των πρώτων υλών υλοποιούνται από τον ίδιο εταίρο, οπότε και το τελικό προϊόν μεταφέρεται προς τη χώρα παραγωγής ως εισαγόμενο³¹. Η περιγραφείσα συναλλακτική σχέση σηματοδεύταν από μια σημαντική ανισότητα ρόλων μεταξύ των δύο εταίρων. Η απάλειψη αυτής της ανισότητας ελκύει, άλλωστε, και το μέγιστο ενδιαφέρον του συμβατικού συστήματος Lomé, που επαναπροσδιόρισε πλήρως τις σχέσεις των ευρωπαϊκών χωρών με τις αφρικανικές και, μάλιστα, όχι μόνο στον οικονομικό χώρο³².

Οι παραπάνω θεσμικές πρακτικές απέδειξαν ότι δεν αρκεί η πολιτική και διοικητική ανεξαρτησία ενός κράτους για να καταστεί αυτό πραγματικό υποκείμενο δράσης στο πλαίσιο της διεθνούς οργανωμένης κοινότητας. Απαιτείται κυρίως η υιοθέτηση αντικειμενικών θέσεων αναφορικά με τη λειτουργία των διεθνών θεσμικών οντοτήτων, που να μην παραπέμπουν σε

³¹ Guillamont, P., *Economie du developpement*, Presses universitaires de France, 1979, επίσης Jouve, E., *Relations internationales du Tiers Monde*, Παρίσι, 2η έκδοση Berger-Levrault, 1979.

³² Bourrinet, J., *La cooperation economique eurafricaine*, Παρίσι Presses universitaires de France, 1979, επίσης Lucron C., *La Convention de Lome, exemple de cooperation reussie*, *Studia diplomatica*, 1977, σελ.1-170.

καμία περίπτωση σε ομαδοποιήσεις συμφερόντων γύρω από ισχυρά κέντρα (παρεμβατική παρουσία πρώην αποικιοκρατικών δυνάμεων, διπολισμός Ηνωμένων Πολιτειών και Σοβιετικής Ένωσης μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1980, κυρίαρχος ρόλος Ηνωμένων Πολιτειών στη διεθνή τάξη πραγμάτων)³³.

Η σημασία της ύπαρξης και της λειτουργίας των διεθνών οργανισμών έγκειται στη συμβολή τους στην κωδικοποίηση και εξέλιξη του διεθνούς δικαίου, μέσω είτε της παραγωγής μονομερών πράξεων είτε της υιοθέτησης, στο πλαίσιο τους, διεθνών πολυμερών συμβάσεων. Ειδικότερα, στον τομέα της υλοποίησης αναπτυξιακών σχεδίων, η αυτόνομη δράση ενός διεθνούς οργανισμού, παραπέμπει στη δυνατότητα άμεσης παρέμβασης στη διεθνή σκηνή, μέσω του ιδιαίτερου διοικητικού του μηχανισμού που επιτρέπει τη σύναψη ειδικών χρηματοπιστωτικών πρωτοκόλλων.

Η γένεση των περιφερειακών οργανισμών θεωρείται συχνά ως μία ευρωπαϊκή έμπνευση. Κρίθηκε, μάλιστα, ως ένα σημαντικό ξεκίνημα για την αναδιάρθρωση των διεθνών σχέσεων με κύριο στόχο την ειρηνική συνεργασία και τη συνύπαρξη των μελών της διεθνούς κοινότητας, αλλά και την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξή τους. Όμως, η αφρικανική πραγματικότητα μάλλον διέψευσε αυτούς τους πόθους. Τα αφρικανικά κράτη έδειξαν καθηλωμένα σε πολιτικές και θεσμικές επιλογές που οδηγούσαν στη σύσταση περιφερειακών δομών, πλήρως συμβατών με τη βούληση του μέχρι πρότινος ισχυρού μητροπολιτικού κέντρου τους (Μεγάλη Βρετανία, Γαλλία) που μάλιστα συμμετείχε ουσιαστικά και τυπικά στη λειτουργία τους. Για το λόγο αυτό, η μεγάλη πλειονότητα των αφρικανικών οργανισμών οδηγήθηκε σύντομα είτε στο λήθαργο είτε στη διάλυση³⁴.

Μοναδική εξαίρεση από αυτό το αρνητικό κλίμα αποτελεί η Οργάνωση Αφρικανικής Ενότητας³⁵. Παρά τον έντονα πολύπορο προσανατολισμό του, ο Οργανισμός αυτός συνεισέφερε κυρίως στη λειτουργία δύο βασικών αρχών στην αφρικανική θεσμική κοινότητα. Πρόκειται για τις αρχές της μη επέμβασης στις εσωτερικές υποθέσεις μίας χώρας και του σεβασμού των υφιστάμενων συνόρων, μολονότι η χάραξή τους θεωρείται ως πράξη αποικιοκρατίας.

³³ Feuer, G., «Liberalisme, mondialisation et developpement», *Annuaire francais de droit international*, 1999 σελ. 148 επ.

³⁴ Ranjeva, R., *La succession d' organisations africaines*, ed. Pedone, Παρίσι, 1978, επίσης, Grigoriou, P., *Les consequences juridiques de la dissolution d' une organisation internationale*, Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Robert Schuman, Στρασβούργο, 1988.

³⁵ Συστάθηκε το 1963 με την υιοθέτηση της ιδρυτικής πράξης της στην Αντίς Αμπέμπα.

Κατά συνέπεια, η διεθνής οργάνωση – υπό την οργανική και λειτουργική της διάσταση, αλλά και ως πηγή παραγωγής διεθνούς δικαίου – στην αφρικανική περίπτωση παραπέμπει περισσότερο σε θεσμικές δραστηριότητες με έντονο διπλωματικό προσανατολισμό. Ο ιδιαίτερος αυτός χαρακτήρας διασφάλισε στις αφρικανικές χώρες σημαντικό ρόλο, τόσο στις μεταξύ τους διεθνείς σχέσεις (αντιπαράθεσεις μεταξύ αφρικανικών κρατών, διακανονισμός διαφορών *inter se*), όσο και στις σχέσεις τους με τις τρίτες χώρες, ιδιαίτερα στο πλαίσιο των οικουμενικών διεθνών οργανισμών.

Οι βαθιές καινοτομίες που απαιτούνται για την ανάκαμψη του αφρικανικού θεσμικού συστήματος στο πλαίσιο της οργανωμένης διεθνούς κοινότητας, έχουν ως σημείο εκκίνησης το νέο πρότυπο πολυεθνικού κράτους που προσπαθεί να δομήσει η αφρικανική κοινωνία. Η προσπάθεια αυτή εστιάζεται σε τρεις βασικές μεταρρυθμίσεις:

- Στην άρση της μονοπωλιακής αναφοράς του κράτους ως εκφραστή οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων
- Στη μετάθεση πολιτών, εθνοτήτων και κράτους στο κέντρο της περίπλοκης αφρικανικής πραγματικότητας, με παράλληλο μετασχηματισμό των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων σε δικαιώματα του ανθρώπου και του πολίτη, των εθνοτήτων και του κράτους και
- Στην αναβίωση του ενεργού ρόλου κάθε εταίρου, που εμπλέκεται στην τριμερή εταιρική σχέση «κράτος – πολίτες – εθνότητες», έτσι ώστε να οικοδομηθεί μία νέα πολιτική βάση αναδιανομής του πλούτου.

Το πολυεθνικό αφρικανικό κράτος θεωρείται ταυτόχρονα ως ένας πολιτικός οργανισμός εκφράζων μια πολυεθνική κοινωνία, αλλά και ως ένα σύστημα που ενεργεί με στόχο τη μετατροπή του σε κοινοτικό. Το κράτος αυτό θα είναι δημοκρατικό, αφού η εξουσία θα ασκείται από πολίτες και εθνότητες από κοινού. Επιπλέον το κράτος θα έχει ένα μετα-εθνικό χαρακτήρα, θεμελιωμένο στην αρχή της ενότητας, στο πλαίσιο της διαφορετικότητας. Έτσι, λοιπόν, σχηματίζεται ένας ομοσπονδιακός χώρος, όπου συνυπάρχουν εθνότητες, γλώσσες, θρησκείες, πολιτισμοί, εδάφη, κανόνες, εγγυητής των οποίων είναι μόνο το κράτος³⁶.

³⁶ Tshiyembe M., «L' Afrique face au deficit de l' Etat multinational», *Le Monde diplomatique*, 09/2000, σελ.14 επ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

Η ΛΑΤΙΝΙΚΗ ΑΜΕΡΙΚΗ

Εδώ και λίγους αιώνες, η κοινή γνώμη της Δύσης αντιλαμβάνεται τη Λατινική Αμερική μέσω κάποιων στερεοτύπων. Η πολιτική και κοινωνική κατάσταση του νότιου μέρους της αμερικανικής ηπείρου γίνεται αντιληπτή με όρους όπως πραξικοπήματα, υπανάπτυξη και φτώχεια καθώς, και σε κάποιες περιπτώσεις, πολιτικές επαναστάσεις. Για πολλούς δυτικοευρωπαίους και βορειοαμερικάνους, ο τρόπος ζωής των κατοίκων της Νότιας Αμερικής δε συνδέεται σχεδόν καθόλου με οποιαδήποτε παραγωγική εργασία. Αντιθέτως, συνδέεται με τη μουσική και το χορό, το περίτεχνο ποδόσφαιρο, το ξεφάντωμα του βραζιλιάνικου καρναβαλιού και τη φανταστική λογοτεχνία (π.χ. Γκαρσία Μάρκες, Χ. Λ. Μπόρχες, Ιζ. Αλλιέντε). Για άλλους πάλι, Λατινική Αμερική σημαίνει επανάσταση: Σ. Μπολιβάρ (επαναστάτης του 19^{ου} αιώνα ο οποίος έχει μνημονευθεί και σε ποίημα του Νίκου Εγγονόπουλου), Ερ. Τσε Γκεβάρα (ήρωας της κουβανέζικης επανάστασης και των αριστερών κινημάτων της δεκαετίας του 1960. Στα ελληνικά έχει κυκλοφορήσει το ημερολόγιό του: Λατινοαμερικάνος: ημερολόγιο από ένα ταξίδι με μοτοσυκλέτα, Αθήνα: Νέα Σύνορα και Το Βήμα 1994), Σ. Αλλιέντε (σοσιαλιστής εκλεγμένος πρόεδρος της Χιλής που σκοτώθηκε σε πραξικόπημα του Χιλιανού στρατού μέσα στο Σαντιάγκο, στις 11 Σεπτεμβρίου 1973), «υποδιοικητής» Μάρκος (ηγέτης του κινήματος Ζαπατίστας στο Νότιο Μεξικό). Πρόσφατα, η εικόνα της Λατινικής Αμερικής ως κοιτίδας αριστερών κινημάτων ενδυναμώθηκε χάρη στις συναντήσεις του Παγκόσμιου Κοινωνικού Φόρουμ, διεθνούς φορέα της αντι-παγκοσμιοποίησης, στο Πόρτο Αλέγρε.

Όπως όλα τα στερεότυπα, έτσι και αυτά που αφορούν τη Λατινική Αμερική περιέχουν μεγάλη δόση μύθου και μικρή δόση αλήθειας. Για παράδειγμα, μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, η εξουσία καταλήφθηκε και διατηρήθηκε με επανάσταση σε δύο μόνο χώρες της Κεντρικής Αμερικής, στην Κούβα (1959) και τη Νικαράγουα (1979). Υπήρξαν βεβαίως αντάρτικα κινήματα, όπως τα κινήματα στη Βολιβία, στο Περού και στο Ελ Σαλβαδόρ, κατά το τελευταίο τέταρτο του 20ού αιώνα, ενώ σε άλλες χώρες, όπως στην Αργεντινή, εμφανίστηκαν αντάρτικα κινήματα στις πόλεις.

Το κυριότερο, όμως, πρόβλημα είναι ότι τα στερεότυπα για τη συγκεκριμένη ήπειρο αναπαράγουν γενικεύσεις οι οποίες δεν καλύπτουν τα 26 ανεξάρτητα κράτη που υπάρχουν στη Λατινική Αμερική, την πανσπερμία εθνοτήτων και φυλών, καθώς και τις πολύ μεγάλες εισοδηματικές διαφορές που παρατηρούνται τόσο μεταξύ των κατοίκων κάθε χώρας όσο και μεταξύ χωρών (οι σχετικά πιο αναπτυγμένες χώρες στο νότιο μέρος της Λατινικής Αμερικής – Αργεντινή, Βραζιλία, Χιλή – στα τέλη της δεκαετίας του 1990 είχαν κατά κεφαλήν εισόδημα το οποίο ήταν από δέκα έως είκοσι φορές μεγαλύτερο από το αντίστοιχο της Αϊτής)³⁷.

Παλιότερα, μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, τέτοιες διαφορές είχαν διαφύγει προσοχής, όχι μόνον των απλών παρατηρητών, αλλά και των ειδικών, πολιτικών επιστημόνων και οικονομολόγων, που είχαν βρει στην περίπτωση της Λατινικής Αμερικής πεδίο εφαρμογής δύο αντίπαλων θεωριών: της θεωρίας του εκσυγχρονισμού και εκείνης της εξάρτησης (ή της υπανάπτυξης).

Με αφετηρία ένα γενικό πλαίσιο πολιτικής οικονομίας, υιοθετούμε μια ήπια εκδοχή της ύστερης θεωρίας της υπανάπτυξης³⁸. Σύμφωνα με αυτή την εκδοχή, οι διεθνείς οικονομικές εξελίξεις στο κέντρο του παγκόσμιου καπιταλισμού προσφέρονται μόνο για ένα γενικό περίγραμμα ερμηνείας. Στο παρελθόν, την εποχή της αποικιοκρατίας, ήταν ιδιαίτερα έντονα τα φαινόμενα εξάρτησης των τοπικών οικονομιών της Λατινικής Αμερικής, ως αποτέλεσμα της πρόσδεσής τους στην ισπανική μητρόπολη. Η εξάρτηση συνεχίστηκε και μετά την κατάκτηση της εθνικής ανεξαρτησίας, ως αποτέλεσμα της προσαρμογής των τοπικών οικονομιών στις ανάγκες των μεγάλων καπιταλιστικών οικονομιών της Δύσης.

Σήμερα, ναι μεν οι χώρες της νοτιοαμερικάνικης ηπείρου εξακολουθούν να είναι εξαρτημένες από τη Δύση ως προς μια σειρά οικονομικών και πολιτικών επιλογών τους, αλλά η τύχη κάθε χώρας εξαρτάται από πλήθος εσωτερικών παραγόντων. Τέτοιοι παράγοντες είναι τα μέτρα δημόσιας πολιτικής των εθνικών ελίτ, τα μακροοικονομικά προβλήματα των επιμέρους εθνικών οικονομιών, η έκβαση των συγκρούσεων μεταξύ των ανταγωνιζόμενων κοινωνικών τάξεων, οι κυρίαρχες κάθε φορά πολιτικές και οικονομικές ιδέες και οι δημογραφικές εξελίξεις, ιδίως οι μεταναστεύσεις πληθυσμών.

³⁷ Marie Price, "Latin America A geographic Preface" στο Richard S. Hillman, επιμ., *Latin America*, 2^η έκδοση, σειρά "Understanding: Introduction to the States and Regions of the Contemporary World" Λονδίνο: Lynne Rienner, 2001, σελ.13.

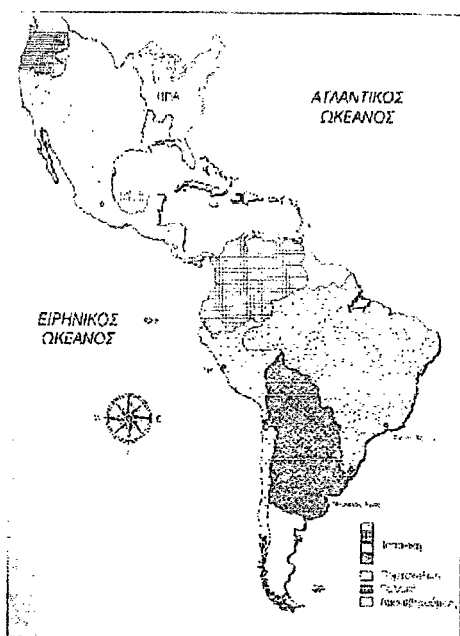
³⁸ Το κυριότερο έργο της σχολής σκέψης είναι το Fernando H. Gardoso και Enzo Faletto, *Dependency and development in Latin America*, University of California press, 1979.

Γιατί όμως το νότιο μέρος της αμερικανικής ηπείρου ονομάζεται Λατινική Αμερική;

Για δύο λόγους:

- ◊ πρώτος είναι η ανάγκη διαφοροποίησης αυτού του μέρους από τις χώρες της Βόρειας Αμερικής οι οποίες, για πολλούς, αποτέλεσαν πρότυπα οικονομικού εκσυγχρονισμού και πολιτικής ανάπτυξης,
- ◊ δεύτερος λόγος είναι το ότι οι κυριότερες γλώσσες που μιλιούνται στο νότιο μέρος της αμερικανικής ηπείρου είναι τα ισπανικά και τα πορτογαλικά, δηλαδή γλώσσες λατινογενείς. Αυτοί ήταν οι λόγοι που οδήγησαν γάλλους πολιτικούς, στα μέσα του 19^{ου} αιώνα, να υιοθετήσουν τον όρο «Λατινική Αμερική» για την περιοχή αυτή. (Marie Price σελ. 11 και 13).

Η ΛΑΤΙΝΙΚΗ ΑΜΕΡΙΚΗ ΤΟ 18^ο ΑΙΩΝΑ

Πηγή: Richard S. Holman, κτλ., *Understanding Contemporary Latin America*, 2^η έκδ., Cengage Learning, 1997, σελ. 31.

Η ΛΑΤΙΝΙΚΗ ΑΜΕΡΙΚΗ ΣΗΜΕΡΑ

Πηγή: Richard S. Holman, κτλ., *Understanding Contemporary Latin America*, 2^η έκδ., Cengage Learning, 1997, σελ. 12.

Οι πολιτικές και οικονομικές κρίσεις στο τέλος του 20^{ου} αιώνα

Το «γραφειοκρατικό-αυταρχικό» μοντέλο κυριάρχησε στις χώρες του νότιου κώνου της Λατινικής Αμερικής. Στηριζόταν στο στρατό, στους συντηρητικούς τεχνοκράτες, στην Καθολική Εκκλησία και τα πιο παραδοσιακά στρώματα της κοινωνίας. Είχε, δε ως οικονομική αιχμή την προσέλκυση ξένων επενδύσεων. Η διεθνής ύφεση που συνδυαζόταν με τις πετρελαϊκές κρίσεις των

Διευρύνθηκε η λαϊκή συμμετοχή σε συλλογικές πρωτοβουλίες αντίστασης στο «γραφειοκρατικό αυταρχισμό», ο οποίος, ιδίως στη Χιλή του δικτάτορα Πινοσέτ και στην Αργεντινή του Βιντέλα, βαρυνόταν με συλλήψεις, απαγωγές, βασανιστήρια και «εξαφανίσεις» πλήθους πολιτών, ανδρών και γυναικών, εκ μέρους κρατικών υπηρεσιών και παρακρατικών ομάδων. Κλασικό παράδειγμα επίμονης αντίστασης ήταν στην Αργεντινή, η εβδομαδιαία συγκέντρωση μητέρων σε κεντρική πλατεία του Μπουένος Άιρες (πλατεία του Μαΐου). Οι μητέρες διαδήλωναν και αναζητούσαν τα παιδιά τους, θύματα απαγωγής και εξαφάνισης από ανθρώπους του δικτατορικού καθεστώτος.

Τα οξυμένα μακροοικονομικά προβλήματα, οι σαθρές κοινωνικές βάσεις και η ογκούμενη κοινωνική δυσαρέσκεια οδήγησαν στη σταδιακή μετάβαση από τον αυταρχισμό στη δημοκρατία. Ο εκδημοκρατισμός ξεκίνησε σε διαφορετικές φάσεις. Τα «γραφειοκρατικά-αυταρχικά» καθεστώτα δεν κατέρρευσαν ταυτόχρονα. Για παράδειγμα η δικτατορία στη Βραζιλία από το 1964 μέχρι το 1985, στη Χιλή από το 1973 μέχρι το 1990, στην Αργεντινή από το 1976 μέχρι το 1983.

Το Περού, που, επίσης, είχε στρατιωτικό καθεστώς την περίοδο 1968-1978, διέφερε από τις προηγούμενες περιπτώσεις, κατά το ότι η δικτατορία ακολούθησε αντιφιλελεύθερη, παρεμβατική οικονομική πολιτική εθνικοποιήσεων και ελεγχόμενης ενσωμάτωσης των φτωχότερων στρωμάτων σε κορποραστικούς θεσμούς³⁹.

Η μετάβαση στη δημοκρατία έγινε σταδιακά⁴⁰. Σε ορισμένες περιπτώσεις ο στρατός διατήρησε δικαίωμα βέτο σε θεμελιώδη ζητήματα του πολιτικού συστήματος. Αυτό οφειλόταν στο ότι, με εξαίρεση την Αργεντινή, όπου το στρατιωτικό καθεστώς κατέρρευσε μετά την ήττα του στον πόλεμο του 1982 με τη Βρετανία για τα νησιά Μαλβίνες (γνωστό αλλιώς ως πόλεμο του Φόκλαντς, στο νότιο Ατλαντικό), οι στρατιωτικοί επέλεξαν μάλλον, παρά υποχρεώθηκαν, να αποχωρήσουν από την πολιτική. Παρόλα αυτά, στις αρχές της δεκαετίας του 1990, όλα τα κράτη της Λατινικής Αμερικής είχαν πολυκομματικό δημοκρατικό καθεστώς (με εξαίρεση την Κούβα, όπου διατηρείται το μονοκομματικό σοσιαλιστικό καθεστώς υπό τον Φ. Κάστρο. Ανέβηκε στην εξουσία το '59 με επανάσταση). Επίσης, η ποιότητα της δημοκρατίας δεν ήταν παντού «υψηλή»

³⁹ Thomas E. Skidmore και Peter H. Smith σελ. 205-209.

⁴⁰ Βλ. αναλυτικά Guillermo O' Donnell, επιμ. *Transitions from Authoritarian Rule: Latin America: Βαλτιμόρη*.

με την έννοια ότι, σε ορισμένες από τις μικρότερες χώρες, εξακολούθησαν οι περιορισμοί στην ελευθερία του Τύπου και η εκτεταμένη πολιτική βία.

Οι αποτυχίες της ανάπτυξης και η αναζήτηση λύσεων

Η έλευση της δημοκρατίας δε συνοδεύτηκε παντού από οικονομική άνθηση. Στη δεκαετία του 1990, διάφορες χώρες της Λατινικής Αμερικής γνώρισαν οξείες οικονομικές κρίσεις, οι οποίες οφείλονταν τόσο στη δική τους παραδοσιακά ασθενή και τρωτή οικονομική κατάσταση όσο και στις παλινδρομήσεις της παγκόσμιας οικονομίας, εξαιτίας των γρήγορων μετακινήσεων του δυτικού χρηματιστηριακού κεφαλαίου από τη μία χώρα στην άλλη.

Παρά την εκλογή λαϊκιστών ηγετών στην εξουσία, όπως ο Αλ. Φουτζιμόρι στο Περού και ο Κ. Μένεμ στην Αργεντινή, ή σοσιαλδημοκρατών, όπως ο Φ. Ε. Καρντόζο στη Βραζιλία, η οικονομική πολιτική που κυριάρχησε στη νοτιοαμερικάνικη ήπειρο κατά τη δεκαετία του 1990 ήταν περιοριστική και φιλελεύθερη⁴¹. Οι αποφάσεις ήταν στα χέρια μιας ολιγάριθμης ελίτ τεχνοκρατών οι οποίοι διαμόρφωναν τα μέτρα πολιτικής, ως επί το πλείστον, σύμφωνα με το πνεύμα των ιδεών του ΔΝΤ. Από αυτό, άλλωστε, εξαρτιόνταν πολλές λατινοαμερικανικές κυβερνήσεις για συμβουλές και δάνεια⁴². Η συνειδητοποίηση ότι η δημοκρατία δε σημαίνει και οικονομική ευμάρεια για όλους, οδήγησε πολλούς Λατινοαμερικάνους στην πολιτική απάθεια και τον κυνισμό. Έτσι, δημιουργήθηκε πρόσφορο έδαφος για την άνοδο του ατομικισμού, σε βάρος της πολιτικής συμμετοχής, για τη συρρίκνωση του πολιτικού ακροατηρίου της Αριστεράς και για την ανάδειξη πολιτικών ηγετών που στηρίζονταν σε τεχνικές πολιτικής διαφήμισης παρά σε ολοκληρωμένες πολιτικές ιδέες.

Παράδειγμα περιορισμού του ρόλου του κράτους χάρη στις νεοφιλελεύθερες πολιτικές ήταν η κυβέρνηση Κ. Μένεμ στην Αργεντινή που ιδιωτικοποίησε σχεδόν όλες τις δημόσιες επιχειρήσεις της χώρας την τριετία 1990-1993. Τα αποτελέσματα δεν ήταν ικανοποιητικά. Ο πληθωρισμός μειώθηκε και τα ξένα κεφάλαια εισέρευσαν πάλι στις οικονομίες του νότιου

⁴¹ Στα ελληνικά, για τις εξελίξεις στη Βραζιλία κατά τη δεκαετία του 1990, βλ. συνοπτικά Στεφάν Μονκλαιρ, «Βραζιλία: η εποχή της δημοκρατίας», Αθήνα: Πατάκης 2001, σελ. 392-396. Γενικά για την οικονομία και πολιτική της Λατινικής Αμερικής, βλ. και τη ριζοσπαστική προσέγγιση του Νόαμ Τόμσκι, Λατινική Αμερική: από την αποικιοκρατία στην παγκοσμιοποίηση, Αθήνα Ελεύθερος Τύπος, 2001.

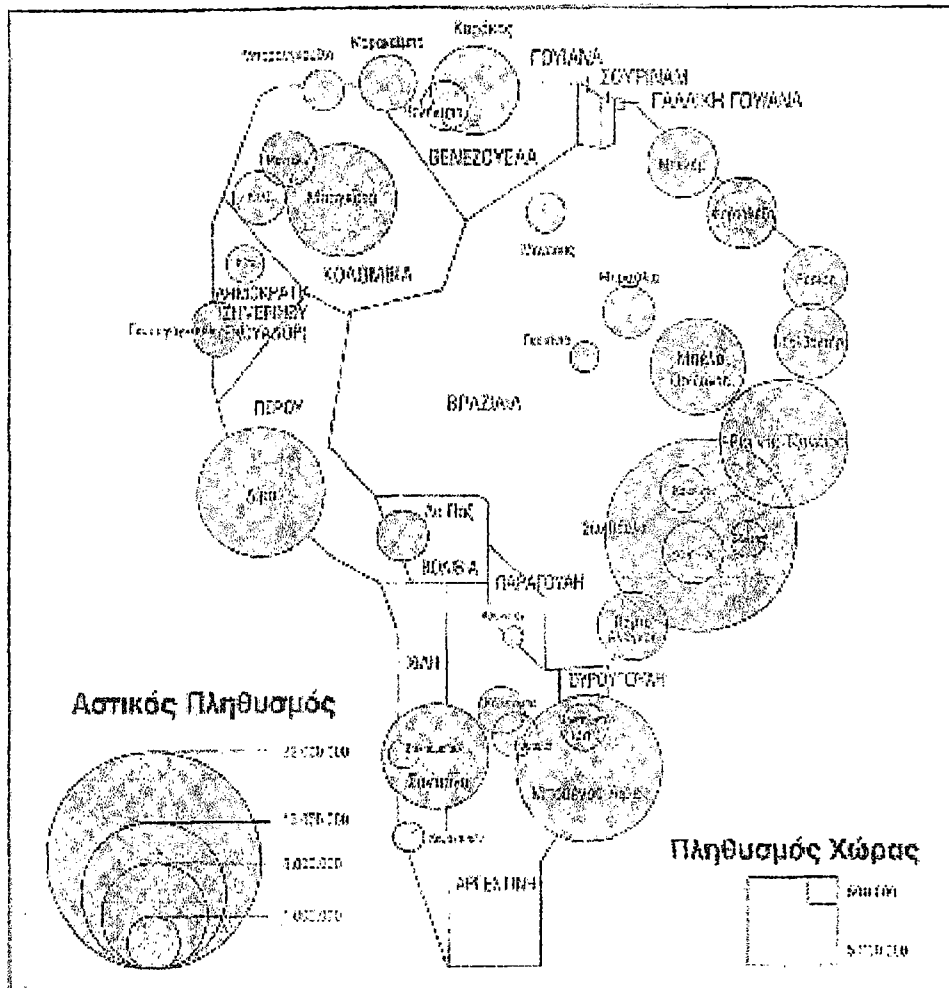
⁴² Peadar Kirby, ό.π., σελ. 85, 108 κ. έ, Richard K. Harper και Alfred G. Cuzan στο Richard S. Hillman επιμ., ό.π. σελ. 164-165 Thomas E. Skidmore και Peter H. Smith ό.π., σελ. 61.

κώνου της Λατινικής Αμερικής. Τα κεφάλαια, όμως, δεν κατευθύνθηκαν σε άμεσες βιομηχανικές επενδύσεις, αλλά βραχυπρόθεσμα σε μετοχές. Στα τέλη του 1994 με την κατάρρευση της οικονομίας του Μεξικού, αποσύρθηκαν σχεδόν αστραπιαία από αυτήν και άλλες χώρες. Επίσης, αυξήθηκαν η ανεργία και η φτώχεια και οι εισοδηματικές ανισότητες⁴³

Οι λατινοαμερικανικές οικονομίες ήταν θύματα της μακροχρόνιας υπερχρέωσης με Ξένα κεφάλαια, της εξάρτησης από τις τιμές των εξαγόμενων προϊόντων στις διεθνείς αγορές, της βραχυπρόθεσμης μετακίνησης δυτικών χρηματιστηριακών κεφαλαίων και της νομισματικής αστάθειας. Η οικονομική κατάρρευση της Αργεντινής ήταν τρανταχτό παράδειγμα του πόσο τρωτές ήταν αυτές οι οικονομίες. Μέσα σε τέσσερα χρόνια περίπου (1998-2002), η οικονομία της χώρας είχε συρρικνωθεί δραματικά. Στην επιδείνωση της κατάστασης συντέλεσε η επίταση της εύκολης πρακτικής του δανεισμού. Επί προεδρίας Κ. Μένεμ (1998-1999), το εξωτερικό χρέος της χώρας υπερδιπλασιάστηκε. Η πολιτική πρόσδεση του νομίσματος (πέσο) στο δολάριο είχε οδηγήσει στην υπερτίμησή του και τη συνακόλουθη τάση ακρίβειας των εξαγωγών από την Αργεντινή. Στην πολιτική κρίση, που ακολούθησε την οικονομική κρίση, η χώρα άλλαξε πολλές φορές πολιτική ηγεσία (πρόεδρο της Δημοκρατίας).

⁴³ Peadar Kirby, ό.π., σελ. 202.

Πληθυσμός χωρών και πόλεων της Νότιας Αμερικής

Hypp: H. J. de Blij and Peter O. Muller, *Geography: Realms, Regions and Concepts*, New York: John Wiley, 8th (2000), 1998, pp. 245.

Περιφερειακές και διεθνείς σχέσεις

Στον 20^ο αιώνα τα κράτη της Λατινικής Αμερικής δε συμμετείχαν σε αιματηρούς πολέμους το ένα εναντίον του άλλου. Ο τελευταίος πόλεμος έλαβε χώρα το 1969 ανάμεσα στο Ελ Σαλβαδόρ και την Ονδούρα και κράτησε πολύ λίγο⁴⁴. Σήμερα στη Λατινική Αμερική βίαιες συγκρούσεις λαμβάνουν χώρα στο εσωτερικό των κρατών. Για παράδειγμα, ο πόλεμος των ναρκωτικών στον οποίο έχουν εμπλακεί η κυβέρνηση της Κολομβίας και οπλισμένοι στρατοί των εμπορών ναρκωτικών, καθώς και τοπικές εξεγέρσεις, όπως η εξέγερση φτωχών χωρικών στην περιοχή Τσιάπας του Μεξικού υπό την ηγεσία του «υποδιοικητή» Μάρκος.

⁴⁴ Ρίσαρ Καπισόνκι, *Ο πόλεμος του ποδοσφαίρου*, Αθήνα: Μεταίχμιο, 2001.

Στις αρχές του 21^{ου} αιώνα, οι λατινοαμερικανικές χώρες προσπαθούν, με διάφορες τρόπους, να αποφεύγουν τέτοιες κρίσεις και να σταθεροποιηθούν σε αναπτυξιακή τροχιά. Επιδιώκουν αυτούς τους στόχους η κάθε μία ξεχωριστά και κατά ομάδες στο πλαίσιο περιφερειακών συνεργασιών. Ξεχωριστά, η Βραζιλία, οι χώρες του νότιου κώνου και μερικές χώρες του λεγόμενου συμφώνου των Άνδεων (χώρες της βόρειας Λατινικής Αμερικής όπως, π.χ. Βενεζουέλα, Περού) προσπαθούν να εκμεταλλευτούν τα συγκριτικά τους πλεονεκτήματα στην εξαγωγή ή στην επεξεργασία φυσικών πρώτων υλών.

Άλλες πάλι, όπως μικρότερες χώρες της Κεντρικής Αμερικής (π.χ. η Δομινικανή Δημοκρατία) και ορισμένες νησιωτικές χώρες της Καραϊβικής, προσπαθούν να αυξήσουν τα εισοδήματά τους από τον τουρισμό και την προσφορά φτηνού εργατικού δυναμικού σε ξένες, κυρίως αμερικανικές, βιομηχανίες που εγκαθίστανται στο έδαφός τους. Οι μεγαλύτερες χώρες (Μεξικό, Βραζιλία) έχουν υιοθετήσει μια στρατηγική διαφοροποίησης των εξαγωγών τους. Σκοπός τους, τον οποίο σε κάποιο βαθμό έχουν επιτύχει, είναι να μην εξαρτώνται οι εξαγωγές τους από την τύχη ενός ή δύο πρωτογενών προϊόντων, αλλά να έχουν ποικιλία εξαγωγών τόσο σε αγροτικά όσο και σε βιομηχανικά είδη.

Σε διμερές επίπεδο, οι λατινοαμερικανικές χώρες φροντίζουν ιδιαίτερα τις σχέσεις τους με την Ε.Ε. και τις Η.Π.Α. ειδικά, επιδιώκουν να συνάπτουν ξεχωριστές συμφωνίες με την Ισπανία, χώρα που έρχεται δεύτερη μετά τις Η.Π.Α. σε επενδύσεις σε μερικά λατινοαμερικανικά κράτη. Ενδεικτικά, στις αρχές του καλοκαιριού του 2003, η Χιλή υπέγραψε συμφωνία ελεύθερου εμπορίου με τις Η.Π.Α. και η Βραζιλία διετή επιχειρηματική συμφωνία με την Ισπανία.

Σε περιφερειακό επίπεδο, οι κυβερνήσεις της Λατινικής Αμερικής επιδιώκουν τη στενότερη συνεργασία των οικονομιών τους⁴⁵. Οι περιφερειακές συνεργασίες δεν είναι κάτι το καινούργιο στην περιοχή. Τα σχετικά παραδείγματα, τα οποία χρονολογούνται από τη δεκαετία του 1960, είναι τα εξής: η λατινοαμερικανική ένωση ελεύθερου εμπορίου (χώρες της Νότιας Αμερικής και Μεξικό), η κεντροαμερικανική κοινή αγορά (πέντε χώρες της Κεντρικής Αμερικής) και το σύμφωνο των Άνδεων (Βενεζουέλα, Βολιβία,

⁴⁵ Constantinos Vaitsos, "Crisis in Regional Economic Cooperation (Integration) among Developing Countries: A survey", World development, 6 Ιουνίου 1978.

Εκουαδόρ, Κολομβία, Περού). Ως προς το τελευταίο, αξίζει να σημειωθεί ότι, την περίοδο 1969-1975, έγινε ιδιαίτερη προσπάθεια για συντονισμό μεταξύ πολλών λατινοαμερικάνικων οικονομιών στους τομείς του εμπορίου, του βιομηχανικού προγραμματισμού και διαφόρων οικονομικών θεσμών. Το εγχείρημα καταπολεμήθηκε από οικονομικούς παράγοντες εκτός της Λατινικής Αμερικής.

Σκοπός τέτοιων συνεργασιών είναι τόσο η τόνωση του εμπορίου μεταξύ των κρατών μελών όσο και ο συντονισμός των οικονομικών πολιτικών τους, εν όψει της ισχυρότατης παρουσίας των αμερικανικών συμφερόντων στη λατινοαμερικανική ήπειρο. Ο πρώτος σκοπός έχει εν μέρει επιτευχθεί, ενώ ο δεύτερος καθόλου. Κύρια αιτία είναι η ένταση ανάμεσα σε δυο προοπτικές: πρώτον, στην προοπτική ξεχωριστής κοινότητας των λατινοαμερικάνικων χωρών, χωρίς τη συμμετοχή των Η.Π.Α., όπως για παράδειγμα η κοινότητα MERCOSUR που ιδρύθηκε στα μέσα της δεκαετίας του 1980 με πρωτοβουλία της Βραζιλίας και της Αργεντινής και, αργότερα, περιέλαβε ως μέλη την Ουρουγουάη και την Παραγουάη. Και, δεύτερον, στην προοπτική συνεργασιών, όπως Βορειοαμερικανική Ένωση Ελεύθερου Εμπορίου (NAFTA) που ξεκίνησε στις αρχές της δεκαετίας του 1990 με πρωτοβουλία του Μεξικού και η οποία περιλαμβάνει τις Η.Π.Α. και τον Καναδά.⁴⁶

Το Δεκέμβριο του 2004, πάντως, οι ηγέτες 12 λατινοαμερικάνικων κρατών ανακοίνωσαν, στο Κούζκο του Περού, τη σύσταση της κοινότητας της Νοτίου Αμερικής. Μέλη της είναι οι χώρες της MERCOSUR, οι χώρες της Κοινότητας των Άνδεων (Βενεζουέλα, Βολιβία, Εκουαδόρ, Κολομβία, Περού), καθώς και η Γουιάνα, Σουρινάμ και Χιλή. Στόχος της νεοσυσταθείσας κοινότητας είναι να γίνει κάτι σαν την Ευρωπαϊκή Ένωση και να προωθήσει την ανάπτυξη και την ευημερία για τους περισσότερους από τους 360 εκατομμύρια κατοίκους των 12 κρατών.

⁴⁶ Peadar Kirby, ό.π., σελ. 96 και 102-03.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα φαίνεται να διαμορφώνεται, σιγά-σιγά, ένα ακόμη μοντέλο με το οποίο οι χώρες της νοτιοαμερικανικής ηπείρου επιχειρούν να αποφύγουν τα προβλήματα του παρελθόντος. Το μοντέλο αυτό έχει στοιχεία κεντροαριστερής και νεοφιλελεύθερης πολιτικής. Μερικές χώρες απέκτησαν αριστερές ή κεντροαριστερές κυβερνήσεις οι οποίες υποστηρίζουν ότι θα έπρεπε να εφαρμόσουν, λιγότερο ή περισσότερο, νεοφιλελεύθερες οικονομικές πολιτικές (ελεύθερο εμπόριο, προσέλκυση ξένων επενδύσεων), χωρίς ταυτόχρονα να αυξήσουν την εξαθλίωση και κοινωνικό αποκλεισμό. Για τα συγκεκριμένα αυτά προβλήματα αναπτύσσουν ιδιαίτερα μέτρα πολιτικής (όπως το πρόγραμμα «μηδενική πείνα» στη Βραζιλία).

Πιο αριστερά, από ιδεολογική άποψη, τοποθετείται ο Ιγ. Λούλα ντα Σόλβα (Βραζιλία), ο οποίος ξεκίνησε από ανήλικος μαθητευόμενος σε βραζιλιάνικη σιδηρουργία για να καταλήξει επικεφαλής του μεγαλύτερου εργατικού συνδικάτου στη χώρα του. Αφού μετέτρεψε το συνδικάτο σε πολιτικό κόμμα της βραζιλιάνικης Αριστεράς, ηττήθηκε σε τρεις εκλογικές αναμετρήσεις, προτού κερδίσει πανηγυρικά τις προεδρικές εκλογές του 2002. σε αυτούς τους ηγέτες, θα μπορούσε ίσως να προστεθεί ο Ούγκο Τσάβες (Βενεζουέλα), ένας πρώην πραξικοπηματίας και νυν λαϊκιστής πολιτικός με αντιαμερικανικό προφίλ, ο οποίος ανατράπηκε με στρατιωτικό πραξικόπημα τον Απρίλιο του 2002 και, μέσα σε 48 ώρες, επανήλθε στην εξουσία με την υποστήριξη του λαού και του στρατού.

Οι διαφορές πολιτικής καριέρας και ύφους μεταξύ όλων αυτών είναι υπαρκτές. Ωστόσο, όλοι οι παραπάνω ηγέτες έχουν να αντιμετωπίσουν ένα κοινό πρόβλημα που ταυτόχρονα είναι και το κύριο πρόβλημα για το παγκόσμιο κίνημα αμφισβήτησης της παγκοσμιοποίησης (Παγκόσμιο Κοινωνικό Φόρουμ, μη κυβερνητικές περιβαλλοντικές και ανθρωπιστικές οργανώσεις κ.λπ.).

Το κοινό πρόβλημα είναι η χάραξη ενός αναπτυξιακού δρόμου που, αφενός, θα τιθασεύσει τις περιοδικές «επελάσεις» της καπιταλιστικής παγκοσμιοποίησης στις επιμέρους εθνικές οικονομίες, και, αφετέρου, θα διευρύνει τις ευκαιρίες για ιδιωτικές πρωτοβουλίες και ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας των κατώτερων και μεσαίων κοινωνικών στρωμάτων. Απώτερος σκοπός είναι η αύξηση της συνολικής ευμάρειας και της μερικής απεξάρτησης από τις παγκόσμιες αγορές, χωρίς επιβάρυνση του φυσικού περιβάλλοντος ούτε επιδείνωση των κοινωνικών ανισοτήτων. Ίσως ένας άλλος κόσμος να είναι εφικτός.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

Η ΜΕΣΗ ΑΝΑΤΟΛΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ: *Αναζητώντας τον ορισμό*

Η Μέση Ανατολή είναι ένας όρος «κατασκευασμένος» από την ιστορία και τις πολιτικές εκτιμήσεις, τα συμφέροντα και τις ιεραρχήσεις. Σαφώς δεν αποτελεί ξεχωριστεί ήπειρο, όπως και η Αφρική, ούτε υποήπειρο, όπως η Λατινική Αμερική. Τα σύνορά της εκτείνονταν, κατά καιρούς, από το Μαρόκο ως το Αφγανιστάν και από τον Καύκασο ως το Σουδάν. Η Μέση Ανατολή δεν υπήρχε ως διακριτός όρος κατά τη διάρκεια της ακμής της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, μιας και τότε ο κόσμος ήταν σαφώς διαχωρισμένος στη χριστιανική Δύση και τη μουσουλμανική, οθωμανική Ανατολή. Η παρακμή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η αδυναμία της να ελέγξει τις επαρχίες της και η προοπτική, κυρίως κατά το 19ο αιώνα, της δημιουργίας ζωνών επιρροής των δυτικών δυνάμεων στο χώρο της πάλαι ποτέ κραταιάς αυτοκρατορίας, δημιούργησαν την ανάγκη γεωγραφικής οριοθέτησης.

Κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, το βρετανικό ναυτικό χρησιμοποίησε τον όρο «Μέση Ανατολή» για την περιοχή που εκτείνεται από τον Περσικό κόλπο έως την Ινδική χερσόνησο⁴⁷. Από τότε, ο όρος ταυτίζεται με τον όρο «Εγγύς Ανατολή» ανάλογα με το στρατηγικό σχεδιασμό των κυριάρχων δυνάμεων, της Βρετανίας και, αργότερα, των Η.Π.Α.. Το αμερικάνικο Υπουργείο Εξωτερικών θεωρεί ως χώρες που ανήκουν στην ίδια περιοχή σχεδιασμού (US Central Command) την Αίγυπτο, το Σουδάν, την Αιθιοπία, την Κένυα, το Τζιμπουτί, τη Σομαλία, την Ιορδανία μαζί τις χώρες της αραβικής χερσονήσου, καθώς και το Ιράκ, το Ιράν, το Αφγανιστάν και το Πακιστάν. Εξαιρεί, όμως τη Συρία και Ισραήλ εντάσσοντας τις στον ευρωπαϊκό σχεδιασμό (European Command). Στην περίπτωση της Ελλάδας, υπήρχε, μέχρι τότε, η «Εγγύς Ανατολή», που περιλάμβανε περιοχές από τα μικρασιατικά παράλια έως το Πακιστάν, και η «Απω Ανατολή», που περιλάμβανε την Ινδία και τις πέρα αυτής περιοχές. Σημαντικός επίσης, ήταν ο όρος «ελληνική Ανατολή» ή «καθ' ημάς

⁴⁷ G. Kemp και R. E. Harkavy, *Strategic Geography and the Changing Middle East*, Ουάσιγκτον: Carnegie Endowment for International Peace, 1997, σελ. 13.

Ανατολή» που στηριζόταν στην ελληνιστική πολιτιστική παράδοση των περιοχών της ανατολικής Μεσογείου⁴⁸.

Το 1946, ο βρετανικός επιχειρησιακός ορισμός της Μέσης Ανατολής από τον Τσώρτσιλ παρέμεινε αναλλοίωτος περιλαμβάνοντας, επιπλέον, τη Αίγυπτο, τη Λιβύη, το Ισραήλ, την Ιορδανία, τον Λίβανο, τη Συρία και το Ιράκ.

⁴⁸ Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, Αθήνα: Πυρσός 1928, τόμ. Δ΄, σελ. 589-590.

Η ΜΕΣΗ ΑΝΑΤΟΛΗ ΚΑΤΑ ΤΗ ΜΕΤΑΨΥΧΡΟΠΟΛΕΜΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟ

Τα τρία βασικά προτάγματα της νέας αμερικανικής στρατηγικής σκέψης, μετά την επίθεση της 11ης Σεπτεμβρίου 2001, είναι: πρώτον, η πρόληψη δημιουργίας μιας παγκόσμιας δύναμης που θα ήταν δυνατόν να απειλήσει τις Η.Π.Α. (π.χ. η Ρωσία και η Κίνα). Δεύτερον, η μάχη κατά της τρομοκρατίας και των κρατών που την υποθάλπουν. Τρίτον, η προληπτική αποδυνάμωση των κρατών του «άξονα του κακού» (Ιράν, σανταμικό Ιράκ, Βόρειος Κορέα) που έχουν τη δυνατότητα να αναπτύξουν όπλα μαζικής καταστροφής. Τα τρία αυτά προτάγματα συμπίπτουν, κατά μεγάλο μέρος, στο γεωγραφικό χώρο που οι Αμερικανοί αναλυτές ονομάζουν νοτιοδυτική Ασία και ο οποίος εκτείνεται σε μια ζώνη που αρχίζει από το Αφγανιστάν και το Πακιστάν και φτάνει ως τη Μεσόγειο περιλαμβάνοντας και την κεντρική Ασία. Η γεωστρατηγική αυτή ταύτιση οδηγεί τις Η.Π.Α. στην αναδόμηση της παλαιάς «βόρειας ζώνης»⁴⁹

Πλέοντας με νέους χάρτες: η Μέση Ανατολή στην εποχή της παγκοσμιοποίησης

Τρία βασικά στοιχεία πρέπει να συγκρατήσουμε που κυριάρχησαν και διαμόρφωσαν τη σύγχρονη Μέση Ανατολή. Πρώτον, τη δυτική επιρροή και την παρέμβαση του διεθνούς συστήματος στη διαμόρφωση νέων συλλογικοτήτων και ταυτοτήτων κατά την τελευταία περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας αλλά και των κρατικών οντοτήτων μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Η επιρροή αυτή είχε, άλλοτε, τη μορφή της πολιτιστικής επίδρασης ως προϊόντος μίμησης ή αντίδρασης προς την ανισότητα μεταξύ δυτικών δυνάμεων και μεσανατολικών κοινωνιών και, άλλοτε, τη μορφή της βίαιης επέμβασης της Δύσης, ώστε να αποτραπεί η δημιουργία περιφερειακών ηγεμονικών δυνάμεων στη Μέση Ανατολή.

Το δεύτερο σημαντικό στοιχείο είναι η σχέση των τριών ρευμάτων των αραβικών ελίτ προς το κράτος και τους πολιτικούς θεσμούς. Και στις τρεις περιπτώσεις, το κράτος, ουσιαστικά χρησιμοποιήθηκε εργαλειακά, αναπαράγοντας

⁴⁹ Σωτήρης Ρούσσος, «Σιωπηρές συμφωνίες και διλήμματα. Η τουρκική πολιτική, το Ιράν, το Ιράκ», Εξωτερικά θέματα, τεύχ. 9, Απρίλιος 2003, σελ. 36.

και ενισχύοντας φυλετικές, εθνοτικές και οικογενειακές πυραμίδες και δίκτυα εξουσίας ενδύοντας τα με διαφορετικό πολιτικό και ιδεολογικό μανδύα (εθνικισμού, παναραβισμού, αραβικού σοσιαλισμού, κ.λπ.). Οι αυταρχικοί μηχανισμοί του κράτους (στρατός, παραστρατιωτικές ομάδες, μυστικές υπηρεσίες εσωτερικής ασφάλειας) διογκώθηκαν σε τέτοιο σημείο ώστε η ένταξη σε αυτούς να υποκαταστήσει ουσιαστικά την οποιαδήποτε πολιτική λειτουργία.

Το τρίτο στοιχείο είναι η αναπτυξιακή αποτυχία του κράτους – εισοδηματία στη Μέση Ανατολή. Παρά την αισθητή άνοδο του βιοτικού επιπέδου και τη γενίκευση της εκπαίδευσης κατά τη δεκαετία του 1970, το μοντέλο αυτό απέτρεψε την κοινωνική και πολιτική ανάπτυξη. Από τη δεκαετία του 1980, αδυνατούσε πλέον να συντηρήσει το υπάρχον βιοτικό επίπεδο. Όμως, οι προσπάθειες αναδιάρθρωσης των μεσανατολικών οικονομιών βασίστηκαν, εν πολλοίς, στα πελατειακά δίκτυα των καθεστωτικών ελίτ. Το αποτέλεσμα ήταν η καταστροφή των παραδοσιακών δικτύων κοινωνικής αλληλεγγύης, η ραγδαία αύξηση της αστυφιλίας και η διόγκωση των αναγκών κοινωνικής μέριμνας, στις οποίες το κράτος δε μπορούσε να ανταποκριθεί.

Η Μέση Ανατολή πλέει πια στα νερά της παγκοσμιοποίησης με άχρηστους τους παλιούς χάρτες του κρατισμού και των καθεστωτικών ελίτ. Ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 1980, ο νέος χάρτης που έχει προσφερθεί είναι αυτός του πολιτικού Ισλάμ. Υπάρχουν, βεβαίως, πολλές εκδοχές του πολιτικού Ισλάμ. Όλες όμως, από τις πλέον βίαιες και επαναστατικές έως τις μεταρρυθμιστικές και φιλελεύθερες, αντλούν τη νομιμοποίησή τους από την ισλαμική διδασκαλία. Κυρίως, όμως, επιμένουν ότι ο εκσυγχρονισμός δεν είναι χωρο-χρονικά ουδέτερος και αποκομμένος από την ιστορική διαδικασία με τις συνέχειες και ασυνέχειές της.

Σημαντικό, αλλά όχι αποφασιστικό, ρόλο για την πορεία της περιοχής θα παίξουν δύο περιφερειακά ζητήματα. Το πρώτο είναι, βέβαια, η αραβο-ισραηλινή διαμάχη η οποία, αν και δεν αποτελεί λύδια λίθο για τα προβλήματα της Μέσης Ανατολής, εντούτοις η διαιώνιση και η όξυνσή της αποτελούν τροχοπέδη σε μεταρρυθμιστικές προσπάθειες και στην περιφερειακή συνεργασία. Επίσης, δίνει πολιτική κάλυψη στον εξτρεμισμό και την τρομοκρατία η οποία, με τη χρήση της νέας τεχνολογίας και την εκμετάλλευση της παγκοσμιοποίησης των συναλλαγών, αγγίζει ολόκληρο τον πλανήτη. Το δεύτερο περιφερειακό ζήτημα είναι τα θέματα ασφάλειας του Περσικού Κόλπου, (Ιράκ, Ιράν, Σαουδική Αραβία), τα οποία αποτελούν σήμερα το πλέον επικίνδυνο διακύβευμα της διεθνούς πολιτικής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5°

ΝΟΤΙΑ ΑΣΙΑ: ΙΝΔΙΑ, ΠΑΚΙΣΤΑΝ, ΜΠΑΓΚΛΑΝΤΕΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ: *Το εγχείρημα της ανάλυσης και κατανόησης μιας σύνθετης πολιτικής, κοινωνικής και οικονομικής πραγματικότητας*

Η μελέτη της ιστορικής, πολιτικής, οικονομικής και κοινωνικής εξέλιξης της περιοχής της Νότιας Ασίας, η οποία περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων, την Ινδία, το Πακιστάν και το Μπαγκλαντές, έχει ιδιαίτερη σημασία. Και αυτό γιατί αναδεικνύει την πολυπλοκότητα και το σύνθετο χαρακτήρα της ανάλυσης εκείνων των συνθηκών που έχουν διαμορφώσει τη σημερινή πραγματικότητα του Τρίτου Κόσμου.

Για τέσσερις λόγους έχουν επιλεγεί τα παρακάτω τρία κράτη, Ινδία⁵⁰, το Πακιστάν και το Μπαγκλαντές:

- i) αποτελούν την ευρύτερη περιοχή της Ινδικής χερσονήσου, η οποία, μετά από δύο διαμελισμούς, του 1947 (όταν δημιουργείται το Δυτικό και Ανατολικό Πακιστάν) και του 1971 (όταν γεννιέται το Μπαγκλαντές ως ανεξάρτητο κράτος στη θέση του Ανατολικού Πακιστάν), απαρτίζεται πλέον από τα τρία αυτά κράτη μέλη,
- ii) τόσο η Ινδία όσο και το Πακιστάν έχουν ενδιαφέρον για τη σημερινή οικονομία και πολιτική του Τρίτου Κόσμου στο βαθμό που αποτελούν περιοχές με ιδιαιτερότητες στην αναπτυξιακή τους πορεία και με σημαντικές διαφοροποιήσεις μεταξύ τους,
- iii) η συνεχής διαμάχη ανάμεσα στην Ινδία και το Πακιστάν αποτελεί πάντα ένα από τα θέατρα επιχειρήσεων με ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη διεθνή κοινότητα, αφού η κατοχή πυρηνικών κεφαλών και από τα δύο μέρη καθιστά το επίπεδο έντασης αντικείμενο προσοχής που δεν περιορίζεται σε αυτές τις δύο χώρες, και τέλος,
- iv) η αναφορά στο Μπαγκλαντές παραμένει ενδιαφέρουσα στο βαθμό που μπορεί να γίνει αντιληπτό πώς μια χώρα που κατατάσσεται στις «ελάχιστα αναπτυγμένες» επιχειρεί να ξεπεράσει τον σκόπελο της

⁵⁰ Οι πληθυσμοί των κρατών αυτών, τον Ιούλιο του 2004, είχαν ως ακολούθως: α) Ινδία: 1.065.070.607 άνθρωποι β) Πακιστάν: 159.196.336 άνθρωποι γ) Μπαγκλαντές: 141.340.476 άνθρωποι. Πηγή: CIA World Fact book, 2004.

υπανάπτυξης, στο δρόμο προς τη σημερινή παγκοσμιοποιημένη οικονομία των αγορών.

Η προσπάθεια επιστημονικής ανάλυσης της πραγματικότητας σε αυτές τις χώρες, μερικές φορές, περιορίζεται σε μια απλή περιγραφική αναφορά σε ιστορικά γεγονότα. Άλλοτε πάλι, περιορίζεται σε μια προσπάθεια ανάλυσης των τρεχουσών εξελίξεων, χωρίς να έχει κατανοηθεί η σημασία του ιστορικού υπόβαθρου, το οποίο δε γίνεται αντιληπτό ως αναπόσπαστο μέρος και συνέχεια της σύγχρονης πραγματικότητας⁵¹. Σε αυτή τη περίπτωση, οδηγούμαστε σε μια μονοδιάστατη ανάλυση η οποία δεν αποδίδει τη σύνθετη και πολύπλοκη πραγματικότητα.

Περιφερειακές και διεθνείς σχέσεις

Σε θεωρητικό επίπεδο, έχουν αναπτυχθεί οι προϋποθέσεις για την επίτευξη ενός πλαισίου σχέσεων που θα εξασφαλίσει την ειρήνη και τη σταθερότητα στην περιοχή, μεταξύ της Ινδίας και του Πακιστάν⁵². Μένει να δούμε εάν αυτό θα πραγματοποιηθεί, κάτι που θα είναι προς όφελος όλων των εμπλεκόμενων πλευρών.

Οι σχέσεις ανάμεσα στην Κίνα και την Ινδία είναι σε άμεση συνάρτηση με το ευρύτερο πλαίσιο διεθνών σχέσεων. Η ουδέτερη στάση εκ μέρους της Μόσχας στη διαμάχη Ινδίας – Κίνας σε συνδυασμό με τη σύναψη δανείου προς την Ινδία, αποδεικνυε έμπρακτα ότι η τότε η ΕΣΣΔ ενδιαφερόταν να συνάψει σχέσεις με τη χώρα που βρισκόταν επικεφαλής μιας ολόκληρης ομάδας κρατών, δηλαδή του κινήματος των Αδέσμευτων. Έτσι, η ΕΣΣΔ άφηνε εκτεθειμένη την Κίνα.

Τότε, η ινδοσοβιετική προσέγγιση έφερε πιο κοντά τις Η.Π.Α. με το Πακιστάν. Σε αυτή την περίπτωση, οι Η.Π.Α. έβλεπαν τη δική τους σχέση με το Πακιστάν ως αντίβαρο της σχέσης Ινδίας – ΕΣΣΔ, η οποία, ουσιαστικά, διευκόλυνε την επέκταση του «κομμουνιστικού κινδύνου». Η ήττα του Πακιστάν από την Ινδία το 1971 είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία του Μπαγκλαντές στη

⁵¹ Παράδειγμα είναι το 1947, χρονολογία ανεξαρτησίας του Πακιστάν. Δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις αναλυτών οι οποίοι αναφέρονται στο σύγχρονο Πακιστάν χωρίς, όμως, να προσδιορίσουν το ιστορικό του υπόβαθρο και, ιδιαίτερα, τις καταβολές της περιόδου της αποικιοκρατίας.

⁵² Βλ. Surmantra Bose, "Kashmir: Sources of Conflict, Dimensions of Peace", Survival, τόμ. 41, τχ. 3, Φθινόπωρο 1999, σελ. 149-71.

θέση του Ανατολικού Πακιστάν. Οι Η.Π.Α. ήλθαν ακόμη πιο κοντά στο Πακιστάν (του οποίου το καθεστώς είχε γίνει στρατιωτικό), αλλά και στην Κίνα. Το Πακιστάν και η Κίνα διατηρούσαν ιδιαίτερα στενές σχέσεις, λόγω του κοινού στοιχείου που χαρακτήριζε και τις δύο χώρες και που δεν ήταν άλλο από την αντιπαλότητα με την Ινδία⁵³. Αυτή η ιδιότυπη συμμαχία έφτασε στο αποκορύφωμά της το 1979, μετά τη σοβιετική επέμβαση στο Αφγανιστάν, κατά τη διάρκεια της οποίας η μουσουλμανική αντίσταση κατά των σοβιετικών υποστηρίχθηκε σθεναρά.

Η λήξη της κατοχής στο Αφγανιστάν από την πρώην ΕΣΣΔ μετατόπισε τα ενδιαφέροντα των Η.Π.Α. στην περιοχή προς δύο κατευθύνσεις τις οποίες, σε πολύ μεγάλο βαθμό, βλέπουμε να ισχύουν στην πράξη, και σήμερα. Πιο συγκεκριμένα, η διάλυση της ΕΣΣΔ και η λήξη του Ψυχρού Πόλεμου έφεραν στο προσκήνιο τον κίνδυνο του ισλαμικού φονταμεταλισμού. Το Πακιστάν, επίσης, επέφερε μεταβολές στην εξωτερική του πολιτική: απομακρύνθηκε από την αντισοβιετική του στάση και ήλθε πιο κοντά με τις ισλαμικές Δημοκρατίες της πρώην ΕΣΣΔ, καθώς και με το Ιράν και το Αφγανιστάν.

Η δεύτερη παράμετρος διαμόρφωσης της στάσης των Η.Π.Α. στην περιοχή δεν είναι άλλη από την κατοχή πυρηνικού οπλοστασίου από το Πακιστάν. Αυτό το γεγονός, οδήγησε, το 1990, στη διακοπή της αμερικανικής βοήθειας από το Πακιστάν, συμπεριλαμβανομένης και της στρατιωτικής. Οι εξελίξεις αυτές συνέτειναν στην ανάπτυξη των σχέσεων των Η.Π.Α. με την Ινδία, της οποίας οι εξωτερικές σχέσεις τροποποιήθηκαν εξίσου σημαντικά. Η λήξη του Ψυχρού Πολέμου επέφερε τόσο τον περιορισμό της πολιτικής σημασίας του κινήματος των Αδέσμευτων όσο και στην ανεξαρτητοποίηση της Ινδίας από τη Μόσχα, η οποία είχε πλέον να αντιμετωπίσει τα δικά της προβλήματα. Παράλληλα, η φιλελεύθερη οικονομική πολιτική, η οποία εγκαινιάστηκε το 1991, επί πρωθυπουργίας Rao (με υπουργό οικονομικών τον μετέπειτα πρωθυπουργό Manmohan Singh), αλλά και η τεχνολογική επανάσταση που συντελέστηκε στην Ινδία βοήθησαν, επίσης, στην ιδεολογική και πολιτική προσέγγιση με τις Η.Π.Α.⁵⁴.

⁵³ Βλ. William Keylor, *The twentieth Century World: An International History*, 4^η έκδοση, Οξφόρδη: Oxford University Press, 2000, σελ. 500.

⁵⁴ The World Bank, *Global Economic Prospects and the Developing Countries*, 2002 σελ. 23. Η παραγωγή λογισμικού στην Ινδία χαρακτηρίζεται ως το πλέον επιτυχημένο παράδειγμα στον τομέα εξαγωγής υπηρεσιών παγκοσμίως. Πιο συγκεκριμένα, οι εξαγωγές λογισμικού αυξήθηκαν, από 225

Θα έλεγε κανείς, ότι η προσέγγιση ανάμεσα στις Η.Π.Α. και στην Ινδία, δεν έφερε τα επιθυμητά αποτελέσματα σε ό,τι αφορά την αποκλιμάκωση της έντασης στην περιοχή. Η μοναδική, ίσως, βελτίωση υπήρξε η συνεννόηση ανάμεσα στην Κίνα και την Ινδία για την αποστρατιωτικοποίηση των περιοχών που βρίσκονται υπό αμφισβήτηση. Αυτή η εξέλιξη μπορεί να ερμηνευθεί ως αποτέλεσμα της λήξης του Ψυχρού Πολέμου, αφού η Κίνα, απελευθερωμένη πλέον από τη φιλική σχέση Ινδίας – ΕΣΣΔ, απέκτησε πιο ευέλικτη εξωτερική πολιτική, γεγονός που έφερε πιο κοντά τις δύο πρώην ανταγωνιζόμενες χώρες.

Σε κάθε περίπτωση, οι αρχικές προκαταλήψεις δεν έχουν εξαλειφθεί και η Ινδική Χερσόνησος παραμένει μια περιοχή με ιδιαιτερότητες και προβλήματα που συχνά – πυκνά δημιουργούν εντάσεις. Οι εξελίξεις στο Αφγανιστάν το 2002 και ο ρόλος του Πακιστάν και των Η.Π.Α. στην περιοχή αναδεικνύουν το αληθές. Η Ινδική Χερσόνησος είναι μια πυρηνικοποιημένη περιοχή του πλανήτη και το χειρότερο μπορεί να προκύψει οποιαδήποτε στιγμή, έστω και από λάθος....

εκ. Δολάρια την περίοδο 1992-1993, σε 1,75 δις δολάρια την περίοδο 1997-1998, με ετήσια αύξηση περίπου 50%. Τα ετήσια έσοδα προβλέπεται να ανέλθουν σε 87 δις δολάρια, ενώ 2,2 εκ. Θέσεις απασχόλησης έχουν ήδη δημιουργηθεί στον εν λόγω τομέα.

Για το έτος 2008, η πρόβλεψη είναι ο τομέας παραγωγής και εξαγωγής λογισμικού θα αντιστοιχεί στο 35% του συνόλου εξαγωγών της χώρας και θα προσελκύει άμεσες ξένες επενδύσεις αξίας 5 δις δολαρίων ετησίως. Βέβαια οι αριθμοί αυτοί δεν πρέπει να θεωρηθούν τεράστιοι σε παγκόσμιο επίπεδο αφού το ποσοστό συμμετοχής της Ινδίας στην παγκόσμια αγορά λογισμικού δεν είναι μεγαλύτερο από 0,5%. Χαρακτηριστικό, είναι επίσης, το γεγονός ότι η Ινδία είναι η πιο φθηνή χώρα παραγωγής λογισμικού, αφού το αντίστοιχο κόστος στη Γερμανία είναι αυξημένο κατά 400%. Επίσης, το 60% των εξαγωγών της Ινδίας προέρχονται από την πρόσκαιρη μετακίνηση ινδών προγραμματιστών στο εξωτερικό, στην έδρα του πελάτη, γεγονός που αποδεικνύει τη σχετικότητα των αριθμών. World Bank 2002, σελ. 73.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Οι επιρροές και η βούληση της Βρετανικής Αυτοκρατορίας σημάδεψαν έντονα και, σε μεγάλο βαθμό, προσδιόρισαν το μέλλον της περιοχής (Νότια Ασία – Ινδία, Πακιστάν και Μπαγκλαντές). Ο μη ορθολογικός καταμερισμός των εδαφών ανάμεσα στα διαφορετικά κράτη και οι μαζικές αναγκαστικές μετακινήσεις πληθυσμών είναι δύο συνέπειες από το διαμελισμό της Ινδικής Χερσονήσου το 1947. Εάν σε αυτές προστεθεί το θρησκευτικό, γλωσσικό και ταξικό μωσαϊκό της χερσονήσου, τότε αντιλαμβανόμαστε ότι διαμορφώνεται ένα εκρηκτικό μείγμα.

Οι συνεχείς εναλλαγές ανάμεσα στην πολιτική εξουσία και τα στρατιωτικά δικτατορικά καθεστώτα είναι βασικό χαρακτηριστικό της πολιτικής ζωής στο Πακιστάν. Η αδυναμία του κόμματος του Κογκρέσου να διατηρηθεί στην εξουσία και η αντίστοιχη άνοδος του φιλο-ινδουιστικού κόμματος είναι βασικά χαρακτηριστικά της πολιτικής ζωής στην Ινδία. Και τα δύο μπορούν, όμως, να αιτιολογηθούν από την αδυναμία των πολιτικών ελίτ να βελτιώσουν τις συνθήκες διαβίωσης του πληθυσμού. Η φτώχεια, η διαφθορά και το εξωτερικό χρέος αποτελούν συμπτώματα της αποτυχίας των αναπτυξιακών πολιτικών. Τέλος, η αξία και η σημασία της δυναμικής που έχει αναπτύξει η Ινδία στον τομέα παραγωγής και εξαγωγής λογισμικού μένει να αποδειχθεί. Δύο από τις πυρηνικές δυνάμεις του πλανήτη (Ινδία και Πακιστάν) βρίσκονται στη Νότια Ασία. Θεωρούμε ότι η δημιουργία των συνθηκών που θα επιφέρουν ασφάλεια, ευημερία και ανάπτυξη στην περιοχή αποτελεί καίριο διεθνές ζήτημα.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Περισσότερα από τα μισά ποσά που δαπανώνται ως βοήθεια προς τις φτωχές χώρες προέρχονται από την Ευρωπαϊκή Ένωση και τα κράτη μέλη της, καθιστώντας την έτσι τον σημαντικότερο χορηγό βοήθειας παγκοσμίως. Ωστόσο, η αναπτυξιακή πολιτική είναι κάτι περισσότερο από την απλή παροχή καθαρού νερού και ασφαλοστρωμένων δρόμων, παρόλο που και αυτά δεν είναι αμελητέα. Η Ένωση χρησιμοποιεί το εμπόριο ως κινητήριο μοχλό για την ανάπτυξη και για το λόγο αυτό ανοίγει τις αγορές της σε εξαγωγές από φτωχές χώρες και τις ενθαρρύνει να έχουν μεγαλύτερες εμπορικές συναλλαγές μεταξύ τους. Το εμπόριο και η βοήθεια είναι οι δύο πυλώνες της αναπτυξιακής πολιτικής της Ε.Ε. Είναι αλληλένδετοι μεταξύ τους, δεδομένου ότι η Ένωση αναλαμβάνει το μερίδιο ευθύνης που της αναλογεί για να βοηθηθούν οι αναπτυσσόμενες χώρες να καταπολεμήσουν τη φτώχεια και να ενσωματωθούν στην παγκοσμιοποιημένη οικονομία του πλανήτη.

Εμπόριο και βοήθεια

Τα τελευταία 30 χρόνια, η Ένωση μείωσε ή κατέργησε ορισμένους δασμούς και εξάλειψε τις ποσοστώσεις για τις περισσότερες από τις εισαγωγές της από αναπτυσσόμενες χώρες. Όσον αφορά τις 49 λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες, η Ένωση καταργεί τους δασμούς για όλες τις εξαγωγές τους - με μόνη εξαίρεση τα όπλα - στο πλαίσιο ενός προγράμματος που άρχισε το 2001.

Η ειδική εμπορική σχέση μεταξύ της Ένωσης και των 78 εταίρων της που συνιστούν την ομάδα χωρών της Αφρικής – Καραϊβικής – Ειρηνικού (ΑΚΕ), θεωρείται πρότυπο για το πώς οι πλούσιες χώρες μπορούν να ανοίξουν τις αγορές τους στις φτωχές. Ωστόσο, τα μέτρα αυτά πρέπει να προσαρμοστούν στην παγκοσμιοποίηση και στους κανόνες του παγκόσμιου εμπορίου.

Για το λόγο αυτό, η Ένωση σχεδίασε με τις χώρες ΑΚΕ μία νέα σειρά οικονομικών συμφωνιών εταιρικής σχέσης, οι οποίες, παρά το ότι επρόκειτο να τεθούν σε εφαρμογή στις αρχές του 2008, δεν είναι όλες ακόμη έτοιμες. Οι συμφωνίες αυτές βασίζονται στο σκεπτικό ότι πρέπει να βοηθηθούν οι χώρες ΑΚΕ να ενσωματωθούν με τους περιφερειακούς τους γείτονες, πραγματοποιώντας το πρώτο βήμα προς την παγκόσμια ολοκλήρωση.

Παράλληλα, η Ε.Ε. θα συνεχίσει το άνοιγμα των αγορών της και την εξάλειψη των φραγμών στις εξαγωγές από τις χώρες ΑΚΕ.

- Υψηλότερα κονδύλια

Η Ευρωπαϊκή Ένωση και τα κράτη μέλη της κατέβαλαν περίπου 47 δις ευρώ το 2006 για δημόσια βοήθεια προς τις αναπτυσσόμενες χώρες. Το ποσό αυτό ισοδυναμεί με 0,43% του Α.Ε.Π. τους, και είναι υψηλότερο από το κατά κεφαλή επίπεδο βοήθειας εκ μέρους των Ηνωμένων Πολιτειών ή της Ιαπωνίας

Από το ποσό αυτό, πάνω από 7 δις ευρώ χορηγήθηκαν μέσω της Ένωσης. Παρά το ότι τα κράτη μέλη της Ε.Ε., όπως και άλλες βιομηχανικές χώρες, συμφώνησαν να διαθέτουν ετησίως το 0,7% του Α.Ε.Π. τους για βοήθεια, μόνο η Δανία, το Λουξεμβούργο, οι Κάτω Χώρες και η Σουηδία έχουν επιτύχει αυτόν το στόχο.

Τον Μάιο του 2005, οι υπουργοί της Ε.Ε. συμφώνησαν να τεθεί ως νέος συλλογικός στόχος το 0,56% για το 2010, γεγονός που θα οδηγήσει σε αύξηση της βοήθειας κατά 20 δις ευρώ μέχρι τότε. Όρισαν επίσης το 2015 ως προθεσμία για την επίτευξη του στόχου του 0,7%.

Το μεγαλύτερο μέρος της βοήθειας της Ε.Ε. παρέχεται υπό μορφή μη επιστρεπτέας ενίσχυσης. Διατίθεται περιορισμένο ποσό για δάνεια με ευνοϊκούς όρους και επενδυτικά κεφάλαια από την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων (Ε.Τ.Ε.), τον φορέα μακροπρόθεσμης χρηματοδότησης της Ε.Ε.. Η Ε.Τ.Ε. χορήγησε το 2006 δάνεια ύψους 5,9 δις ευρώ σε εταιρίες εκτός Ευρώπης, κυρίως αναπτυσσόμενες χώρες.

- Μεγάλα αποτελέσματα με μικρά μέσα

Επί σειρά ετών, η Ε.Ε. χρηματοδότησε χιλιάδες αναπτυξιακά έργα στον Τρίτο Κόσμο. Συχνά, σχετικά μικρά χρηματικά ποσά αρκούν για πολλά. Στις πρόσφατες επιτυχίες συγκαταλέγονται: η βοήθεια προς μία ομάδα 250 γυναικών στο ινδικό κρατίδιο Γκουχαράτ για την εξαγωγή ειδών χειροτεχνίας στην Ευρώπη, τη Βόρεια Αμερική και την Ιαπωνία, η στήριξη μιας τοπικής επιχείρησης στο Μπελίζ για την καθιέρωση βιώσιμων τεχνικών εκμετάλλευσης και διαχείρισης των δασών, η βοήθεια σε αγρότες του κεντρικού Καμερούν για να διαφοροποιήσουν την παραγωγή τους, η κατάρτιση για μικρές επιχειρήσεις

στην Ουγκάντα ώστε να μοιράζονται το κόστος χρήσης βασικών επιχειρηματικών υπηρεσιών, και άλλα πολλά.

- Να πάρουν την τύχη τους στα χέρια τους

Απώτερος σκοπός της Ένωσης είναι να γίνουν οι μη ευνοημένοι πληθυσμοί του Τρίτου Κόσμου κύριοι της τύχης τους. Αυτό προϋποθέτει ότι πρέπει να εξουδετερωθούν οι λόγοι για τους οποίους είναι ευάλωτοι, όπως η περιορισμένη πρόσβαση σε τρόφιμα και πόσιμο νερό, ή στην εκπαίδευση, στην υγεία, στην απασχόληση, στην έγγεια ιδιοκτησία, στις κοινωνικές υπηρεσίες, στις υποδομές και σε υγιές περιβάλλον. Σημαίνει, επίσης, εξάλειψη των ασθενειών και πρόσβαση σε φθηνά φάρμακα για να καταπολεμηθούν μαστίγες όπως το HIV/AIDS, και μέτρα για την ελάφρυνση του χρέους που στερεί τους λιγοστούς πόρους από τις ζωτικής σημασίας δημόσιες επενδύσεις και τους διοχετεύει εκ νέου στους πλούσιους δανειστές των βιομηχανικών χωρών.

Στο πλαίσιο της εν λόγω διαδικασίας, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή πρότεινε να διατεθεί ένα δισεκατομμύριο ευρώ για τη βελτίωση της πρόσβασης σε ασφαλές πόσιμο ύδωρ και για βασικά αποχετευτικά έργα για τους πληθυσμούς των χωρών ΑΚΕ. Το σχέδιο αυτό εντάσσεται σε μια διεθνή εκστρατεία με σκοπό να μειωθεί στο ήμισυ, μέχρι το 2015, ο αριθμός των ατόμων χωρίς πρόσβαση στις παροχές αυτές.

Η Ε.Ε. στηρίζει επίσης τις στρατηγικές αυτοβοήθειας και εξάλειψης της φτώχειας που παρέχουν στις αναπτυσσόμενες χώρες τη δυνατότητα να εδραιώσουν τη δημοκρατική διαδικασία, να διευρύνουν τα κοινωνικά τους προγράμματα, να ενισχύσουν το θεσμικό τους πλαίσιο, να αυξήσουν τις ικανότητες του ιδιωτικού και δημόσιου τομέα τους, και να ενισχύσουν τον σεβασμό των δικαιωμάτων του ανθρώπου, συμπεριλαμβανομένης της ισότητας ανδρών και γυναικών.

Η Ε.Ε. έχει γίνει γνωστή ως ο μεγαλύτερος χορηγός βοήθειας για πολλές αναπτυσσόμενες χώρες, ιδιαίτερα εκείνες της Αφρικής, της Καραϊβικής και του Ειρηνικού (ACP) – πολλές από τις οποίες είναι πρώην αποικίες των κρατών-μελών. Το Ευρωπαϊκό Ταμείο Ανάπτυξης είναι βασικά μια δεξαμενή αναπτυξιακών κονδυλίων των κρατών-μελών για τις χώρες της ACP και η διαχείρισή του γίνεται ανεξάρτητα από τον κύριο προϋπολογισμό της Ε.Ε.. Η

Ε.Ε. παρέχει επίσης ανθρωπιστική βοήθεια για την αντιμετώπιση κρίσεων σε όλο τον κόσμο. Κάθε χρόνο η Κομισιόν δίνει περισσότερα από 7 δισεκατομμύρια ευρώ για βοήθεια.

Η Ε.Ε. προωθεί τον σεβασμό στα ανθρώπινα δικαιώματα σε όλο τον κόσμο. Στο πλαίσιο αυτής της προσπάθειας η Ε.Ε. έχει συνδέσει όλα τα προγράμματα εμπορίου, οικονομικής συνεργασίας και αναπτυξιακής βοήθειας με άρθρα ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Αν μια εταιρική χώρα παραβιάσει θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα, η Ευρωπαϊκή Ένωση χρησιμοποιεί την οικονομική της ισχύ και αναστέλλει όλες τις συμφωνίες βοήθειας που έχει συνάψει με αυτή τη χώρα μέχρις ότου η τελευταία συμμορφωθεί πάλι με τα πρότυπα ανθρωπίνων δικαιωμάτων της Ε.Ε.. Μέσω προγραμμάτων βοήθειας προς αναπτυσσόμενες χώρες, ιδιαίτερα της ομάδας ACP, η Ε.Ε. επιδιώκει να ενισχύσει τις δημοκρατικές διαδικασίες, να συνεισφέρει σε προσπάθειες ανασυγκρότησης και να βοηθήσει αυτές τις χώρες να καταστρώσουν τις μακροοικονομικές πολιτικές τους.

Η Ε.Ε. τρέχει επίσης και μια ποικιλία προγραμμάτων για να βοηθήσει χώρες μη-μέλη στην άμεση γειτονιά της – τις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, των Βαλκανίων, του Καυκάσου, της Μεσογείου και της Μέσης Ανατολής – να αναπτύξουν και να ενισχύσουν τη δημοκρατία και την οικονομία της αγοράς, με τη συνδρομή ειδικών εμπειρογνομώνων. Το πρόγραμμα TACIS, για παράδειγμα, δημιουργήθηκε για τη στήριξη της Ρωσίας και των πρώην σοβιετικών κρατών κατά τη μετάβασή τους προς τη δημοκρατία και τις βασισμένες στην αγορά οικονομίες μετά από την κατάρρευση του κομμουνισμού. Οι χώρες της πρώην Γιουγκοσλαβίας και των Δυτικών Βαλκανίων είναι ιδιαίτερα σημαντικές για την Ευρωπαϊκή Ένωση. Η Σλοβενία εντάχθηκε στην Ε.Ε. το 2004, η Κροατία είναι σε διαπραγματεύσεις και άλλες, όπως η Αλβανία, η Βοσνία-Ερζεγοβίνη και το Μαυροβούνιο έχουν συνάψει εταιρικές συμφωνίες με την Ένωση, ως πρώτο βήμα προς την πλήρη ένταξη.

Η περιοχή της Μεσογείου και της Μέσης Ανατολής έχει στρατηγική σημασία για την Ε.Ε. Το 1995 ξεκίνησε η λεγόμενη Διαδικασία της Βαρκελώνης, με σκοπό τη δημιουργία ενός πλαισίου συνεργασίας με τις χώρες αυτής της περιοχής. Οι περισσότερες από αυτές τώρα έχουν εταιρικές συμφωνίες με την Ένωση. Ο απώτερος στόχος της Ε.Ε. είναι να δημιουργήσει μια Ευρω-Μεσογειακή περιοχή ελεύθερου εμπορίου έως το 2010. Επιπλέον, μαζί με τις

Ηνωμένες Πολιτείες, τη Ρωσία και τα Ηνωμένα Έθνη, η Ε.Ε. συμμετέχει ενεργά στην εξεύρεση μιας βιώσιμης πολιτικής διευθέτησης της διαμάχης μεταξύ Ισραηλινών και Παλαιστινίων.

Μέσω των διμερών συμφωνιών συνεργασίας, η Ε.Ε. στοχεύει να αναπτύξει σχέσεις με χώρες μη-μέλη σε πολλούς τομείς, πέρα από το εμπόριο και την παροχή βοήθειας, όπως η επιστημονική έρευνα, η προστασία του περιβάλλοντος ή η μάχη κατά των παράνομων ναρκωτικών. Πέρα από τις διμερείς σχέσεις, η Ε.Ε. συνεργάζεται στενά με διεθνείς οργανισμούς, όπως τα Ηνωμένα Έθνη, το ΝΑΤΟ και το Συμβούλιο της Ευρώπης, καθώς και με τοπικούς συνασπισμούς σε όλο τον κόσμο.

ΕΚΤΙΜΗΣΕΙΣ

Το γεγονός της τραγικότητας της κατάστασης την οποία αντιμετωπίζουν οι χώρες του Τρίτου Κόσμου και με ιδιαίτερη έμφαση εκείνες που βρίσκονται εγκλωβισμένες στην ειδική κατηγορία των Ελάχιστα Ανεπτυγμένων Χωρών, διαδηλώνεται καθημερινώς. Οι ελπίδες της δεκαετίας του 1970-80 για οικονομική ανάκαμψη, διαψεύστηκαν γρήγορα, με αποτέλεσμα να οδηγούνται σήμερα ραγδαίως στην ανάπτυξη της υπανάπτυξης. Το ξεπέρασμα από την κρίση αυτή θα πρέπει να στηριχθεί σε προσπάθειες, τόσο της οργανωμένης κατά της μιζέριας αντίδρασης των ίδιων των ενδιαφερόμενων χωρών, όσο και του συνόλου των κρατών της διεθνούς κοινότητας.

Σε δεύτερη, λοιπόν, φάση, οι χώρες του Τρίτου Κόσμου θα πρέπει αρχικά να εντείνουν τις ενέργειές τους στο εσωτερικό, με πρώτιστο μέλημα τον άμεσο εκδημοκρατισμό τους, ο οποίος θα μπορέσει σε πρώτη φάση να οδηγήσει τον αναπτυξιακό τους σχεδιασμό σε πλαίσια που να αρμόζουν στην ολοκλήρωση του σφαιρικού αναπτυξιακού φαινομένου, κάτω από τις ιδιαίτερες πάντα συνθήκες που αντιμετωπίζουν. Στη συνέχεια, οφείλουν να εντείνουν, παράλληλα, τις όποιες, χαλαρές σήμερα, σχέσεις μεταξύ τους, ώστε η ιστορική προσπάθεια της πολιτικής τους προσέγγισης μέσα από την «Ομάδα των 77», να καταστεί δυνατό να προσδώσει την απαιτούμενη οργανωμένη ώθηση στη διεθνή κοινότητα, προς την κατεύθυνση πάντα της βαθμιδόν εξέλιξής της, με στόχους την παγκόσμια δικαιοσύνη και ισότητα. Κάτι τέτοιο θα μπορέσει να υλοποιηθεί α) μέσα από το κατεξοχήν πολιτικό forum της Γ.Σ. του παγκόσμιου οργανισμού, καθώς και από το χώρο των ειδικευμένων διεθνών οργανισμών του συστήματος του Ο.Η.Ε. και β) μέσα από την αгаστή σύμπνοια των απόψεων που θα εκφραστούν στα πλαίσια των περιφερειακών οργανισμών που ελέγχονται από τους ίδιους και που η σημερινή εκφυλιστική τους μορφή, σε λίγο πολύ επιδιαιτητή των μεγάλων τους αντιθέσεων, δεν προσφέρει στον κοινό σχεδιασμό διαμόρφωσης μιας ισχυρής ομάδας πολιτικής πίεσης.

Η τρίτη κατά σειρά φάση, θα μπορούσε να εγγραφεί στο ενεργητικό της τη δημιουργία μιας κοινής συνείδησης στο χώρο ου ανεπτυγμένου βορρά, η οποία να αναδύεται μέσα από την παραδοχή ότι: α) η περίοδος της αποικιοκρατίας πέρασε ανεπιστρεπτή, β) οι νέες επιχειρούμενες μέθοδοι

έμμεσης επανακυριαρχίας επί των αναπτυσσόμενων χωρών του νότου, δημιουργούν μεγάλα διεθνή προβλήματα, προς όφελος αποκλειστικά και μόνον κάποιας πρόσκαιρης οικονομικής και σε στενή, εθνική βάση εκμετάλλευσης των όποιων μεγεθών, γ) η έντονη σχέση όλων των κρατών του πλανήτη αναδύεται πλέον μέσα από δεσμούς ισχυρής αλληλεξάρτησής τους, δ) ο εκδημοκρατισμός των διεθνών σχέσεων, μέσα από την κατοχύρωση ίσων ευκαιριών για όλους, βρίσκεται στα δικά τους αποκλειστικά χέρια και όχι στα χέρια εκείνων που δε συμμετείχαν, ούτε στο ελάχιστο, στη διαμόρφωσή τους και ε) η βαθμιαία δυνατή απεμπλοκή τους από τη βαθεία και πολιτική επιρροή των πολυεθνικών εταιριών, που τείνουν να τα υποκαταστήσουν, στα πλαίσια μιας νέας ισχυρότατης παρουσίας στον τομέα ανάπτυξης των διεθνών σχέσεων, θα ωφελούσε πρώτιστα τα ίδια και στη συνέχεια ολόκληρη τη διεθνή κοινότητα.

Τέλος, ο ρόλος του Ο.Η.Ε. θα πρέπει να αναβαθμιστεί σημαντικά, τόσο στον αποφασιστικό τομέα της λήψης των σοβαρών πολιτικών αποφάσεων, με ιδιαίτερη έμφαση εκείνες που θεωρούνται ριζοσπαστικές και άμεσα υλοποιήσιμες, όσο και στον τομέα της οργάνωσης μέτρων ανακούφισης των άμεσων αναγκών των τρικοσμικών χωρών. Η τελευταία αυτή διάσταση ανατίθεται αποκλειστικά στους ειδικευόμενους οργανισμούς του συστήματος Ο.Η.Ε., μέσα από τις σημαντικές εργασίες των οποίων αναδύεται σε κυρίαρχη θέση η αγωνία της ανθρωπότητας για το μέλλον.

Η διεθνής κοινότητα πρέπει να συνειδητοποιήσει ότι ο Τρίτος Κόσμος δεν αποτελεί το μεγάλο χωριό του πλανήτη και ότι αργά ή γρήγορα η επιτάχυνση της υπανάπτυξης θα προκαλέσει επεισόδια οικονομικό-πολιτικής κρίσης και στο χώρο του ανεπτυγμένου βορρά. Η παγκόσμια ειρήνη εξαρτάται άμεσα πλέον από την καταπολέμηση της μιζέριας του Τρίτου Κόσμου. Και αν η ανάπτυξη ταυτίζεται, μετά από αυτό, με την ειρήνη, τα ανθρώπινα δικαιώματα η προστασία των οποίων, τόσο σε ατομικό όσο και σε συλλογικό επίπεδο, είναι η προϋπόθεση της σχέσης αυτής, πρέπει να καταλάβουν τη θέση που τους αρμόζει στη συνείδηση όλων, ώστε να καταστεί δυνατό, η εδραίωση της ποθητής παγκόσμιας δικαιοσύνης, να οδηγήσει την ανθρωπότητα σε καλύτερες συνθήκες ζωής για όλους. Αυτό το τελευταίο θα μπορέσει τελικά να επιτευχθεί: α) μέσα από την καταπολέμηση των όποιων μορφών ιμπεριαλισμού και β) μέσα από τον απόλυτο σεβασμό των αρχών του διεθνούς δικαίου, όπως αυτές απορρέουν από το Χάρτη του Ο.Η.Ε.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Αφρική: από δικαιούχος, ισότιμος εταίρος

Η Ευρωπαϊκή Ένωση και η Αφρικανική Ένωση συναντήθηκαν για δεύτερη φορά σε επίπεδο κορυφής, στη Λισσαβόνα, με στόχο να γυρίσουν νέα σελίδα και να διαμορφώσουν τις σχέσεις τους σαν ίσος προς ίσον.

Παραμερίζοντας όσα τους χωρίζουν, Ευρωπαίοι και Αφρικανοί πρέπει να αντιμετωπίσουν μαζί την πραγματικότητα με τα πολυάριθμα προβλήματα που αφορούν και τους δύο.

Για το λόγο αυτό, οι ηγέτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Αφρικανικής Ένωσης επιθυμούν σήμερα να αφήσουν πίσω τους την παραδοσιακή σχέση «δωρητή-παραλήπτη», κατάλοιπο της αποικιοκρατίας, και να καθιερώσουν μία εταιρική σχέση ισοτιμίας.

Με την ευκαιρία της δεύτερης συνόδου κορυφής Ε.Ε. – Αφρικής στη Λισσαβόνα, τα δύο μέρη έδωσαν μορφή στην επιθυμία τους αυτή και οδηγούν πλέον τις δύο ηπείρους σε μία νέα μακροπρόθεσμη στρατηγική εταιρικής σχέσης.

Η στρατηγική αυτή βασίζεται βραχυπρόθεσμα σε ένα συγκεκριμένο σχέδιο δράσης το οποίο διαμορφώνεται γύρω από οχτώ εταιρικές σχέσεις προτεραιότητας στους ακόλουθους τομείς:

- ειρήνη και ασφάλεια
- δημοκρατική διακυβέρνηση και ανθρώπινα δικαιώματα
- υποδομές, εμπόριο και περιφερειακή ολοκλήρωση
- ανάπτυξη
- ενέργεια
- αλλαγή του κλίματος
- μετανάστευση, κινητικότητα και απασχόληση
- επιστήμη, κοινωνία της πληροφορίας και διάστημα

Υπάρχει πλέον κοινή βούληση για έναν νέου τύπου ευρω-αφρικανικό διάλογο και αυτό αποδεικνύεται από το ότι κανένα θέμα, όσο ευαίσθητο κι αν ήταν, δεν αποσιωπήθηκε κατά τον διήμερο διάλογο. Έτσι, διατυπώθηκαν διαφωνίες και αποκλίνουσες απόψεις σχετικά με θέματα, όπως οι συμφωνίες εταιρικής οικονομικής σχέσης, η κληρονομιά της αποικιοκρατίας ή ακόμη και η αμφιλεγόμενη, λόγω της κατάστασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στη Ζιμπάμπουε, παρουσία του προέδρου Μουγκάμπε. Όπως δήλωσε χαρακτηριστικά και ο Πρόεδρος Μπαρόζο: «Η ζωή μου έμαθε ότι στη διεθνή πολιτική, μερικές φορές, αναγκάζεσαι να συναντάς άτομα με τα οποία η μητέρα σου δεν θα ήθελε καθόλου να σε δει μαζί».

Η Αφρική μας αφορά

Ο πρόεδρος της Επιτροπής της Αφρικανικής Ένωσης, Άλφα Ουμάρ Κοναρέ, χαίρεται τον πρόεδρο Μπαρόζο στη διάσκεψη κορυφής του 2006 στην πρωτεύουσα της Αιθιοπίας Αντίς Αμπέμπα.

Από μια στρατηγική για την Αφρική προς μια πολιτική εταιρική σχέση με την Αφρική.

Αειφόρος οικονομική ανάπτυξη και πολιτικές μεταρρυθμίσεις στην Αφρική σημαίνουν ότι η Μαύρη Ήπειρος αναδεικνύεται ολοένα περισσότερο σε βασικό παράγοντα της διεθνούς πολιτικής σκηνής. Η Ε.Ε. και η Αφρική θα επιδιώξουν να αξιοποιήσουν τις πρόσφατες αυτές εξελίξεις ενισχύοντας την πολιτική εταιρική τους σχέση.

Για να προσαρμοστεί πλήρως στη νέα πραγματικότητα, η Ε.Ε. σκοπεύει να επεκτείνει στο μέλλον σχέσεις της με την Αφρική πέρα από την παραδοσιακή σχέση χορηγού-αποδέκτη βοήθειας. Εκφράζονται ελπίδες ότι θα υιοθετηθεί μια νέα στρατηγική τον Δεκέμβριο στην κοινή διάσκεψη κορυφής που θα πραγματοποιηθεί στη Λισσαβόνα.

Με την προοπτική αυτή, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δημοσίευσε τις ιδέες της για τις μελλοντικές σχέσεις μεταξύ της Ε.Ε. και της Αφρικής:

- Πέρα από την ανάπτυξη – συνεργασία σε πολιτικά θέματα κοινού προβληματισμού και ενδιαφέροντος.
- Πέρα από την Αφρική – άνοιγμα προς τον υπόλοιπο κόσμο.
- Πέρα από τον κατακερματισμό – η Αφρικανική Ένωση θα θεωρείται ως ο βασικός πολιτικός παράγοντας της Αφρικής.

- Πέρα από τα θεσμικά όργανα – επέκταση του διαλόγου και της εταιρικής σχέσης πέρα από τις Βρυξέλλες και την Αντίς Αμπέμπα.

Η διάσκεψη κορυφής θα εστιάσει σε μια σειρά σημαντικών πρωτοβουλιών, όπως στην αειφόρο και αποτελεσματική διαχείριση των ενεργειακών πόρων, την αναχαίτιση των κλιματικών αλλαγών (που προβλέπεται ότι θα πλήξουν περισσότερο τις αναπτυσσόμενες χώρες), τη μεταναστευτική πολιτική, τη δημιουργία ενός φόρουμ για τη διακυβέρνηση και τη θεσμοθέτηση πολιτικού διαλόγου μεταξύ της Ε.Ε. και της Αφρικής.

Για να προετοιμάσουν τη διάσκεψη κορυφής, ο πρόεδρος της Επιτροπής κ. Μπαρόζο και ο Επίτροπος Ανάπτυξης κ. Λ. Μισέλ θα παρευρεθούν στη σύνοδο της Αφρικανικής Ένωσης στη Γκάνα από την 1η ως τις 3 Ιουλίου.

Η Ευρώπη σε καλό δρόμο για την επίτευξη των αναπτυξιακών στόχων του Ο.Η.Ε.

Στο Νταρφούρ, η Ε.Ε. χορηγεί βοήθεια για να εξασφαλιστεί το νερό, αγαθό ζωτικής σημασίας © EC/ECHO/Peter Holdsworth.

Η Ε.Ε. θα επιτύχει τους αναπτυξιακούς στόχους της Χιλιετίας που έθεσε ο Ο.Η.Ε., με την αύξηση και την καλύτερη αξιοποίηση της αναπτυξιακής βοήθειας και τη χορήγηση οικονομικής ενίσχυσης για την ανάπτυξη του εμπορίου των αναπτυσσόμενων χωρών.

Ως πρώτος στον κόσμο χορηγός αναπτυξιακής βοήθειας, η Ε.Ε. τηρεί τις υποσχέσεις της προς τις αναπτυσσόμενες χώρες: το 2006, η συνολική βοήθεια ανήλθε περίπου σε 48 δις ευρώ. Αυτό το ποσό, που ξεπερνά το ήμισυ της αναπτυξιακής βοήθειας που χορηγείται παγκοσμίως (57%), αντιστοιχεί περίπου σε 100 ευρώ ανά άτομο ετησίως. Συγκριτικά, η αναπτυξιακή βοήθεια από τις Ηνωμένες Πολιτείες και την Ιαπωνία ανήλθε σε 53 και σε 69 ευρώ ανά άτομο αντίστοιχα. Το γεγονός ότι η Ε.Ε. διέθεσε το 2006 0,42% του ΑΕΕ για τη χορήγηση αναπτυξιακής βοήθειας, σημαίνει ότι βρίσκεται σε καλό δρόμο για να πετύχει ποσοστό 0,7% του ΑΕΕ ως το 2015, σύμφωνα με τους αναπτυξιακούς στόχους της Χιλιετίας.

Ωστόσο παρατηρούνται ακόμη διαφορές ως προς το ύψος της αναπτυξιακής βοήθειας που χορηγούν τα διάφορα κράτη μέλη της Ε.Ε. Στη κορυφή βρίσκεται η Σουηδία, που διέθεσε το 2006 περισσότερο από το 1% του εθνικού της εισοδήματος για αναπτυξιακή βοήθεια. Ακολουθεί η Δανία, οι Κάτω Χώρες και το Λουξεμβούργο (με ποσοστό πάνω από 0,8%). Οι δέκα χώρες που προσχώρησαν στην Ε.Ε. το 2004 έχουν από τότε διπλασιάσει την αναπτυξιακή

τους βοήθεια, αν και υπάρχει ακόμη περιθώριο για περαιτέρω αύξηση. Γενικά, όλες οι χώρες της Ε.Ε. θα πρέπει να καταρτίσουν μέχρι το 2008 εθνικό χρονοδιάγραμμα για την προοδευτική αύξηση της αναπτυξιακής βοήθειας που χορηγούν.

Εξάλλου, τα 2 δις ευρώ που θα χορηγούνται ετησίως από το 2010, υπό μορφή ενίσχυσης για την ανάπτυξη του εμπορίου των αναπτυσσομένων χωρών, θα συμβάλλουν στην οικονομική τους ανάπτυξη και στη μείωση της φτώχειας. Όμως, δεν αρκεί απλώς να αυξηθεί η βοήθεια. Εξίσου σημαντικοί παράγοντες είναι η καλύτερη αξιοποίηση και η ταχύτερη διεκπεραίωσή της, η μείωση της γραφειοκρατίας και ο καλύτερος συντονισμός των χορηγών βοήθειας. Όπως δήλωσε χαρακτηριστικά ο Επίτροπος για την ανάπτυξη Λουί Μισέλ: "Η βοήθεια πρέπει να βελτιώνει την κατάσταση, όχι να γίνεται βάρος". Ο νέος κώδικας δεοντολογίας αναμένεται ότι θα βοηθήσει στην καλύτερη κατανομή των καθηκόντων μεταξύ των Ευρωπαίων χορηγών βοήθειας.

Τον Σεπτέμβριο του 2000, στη Σύνοδο Κορυφής των Ηνωμένων Εθνών για τους αναπτυξιακούς στόχους της Χιλιετίας, οι αρχηγοί κρατών και κυβερνήσεων συμφώνησαν να καταβληθεί κάθε προσπάθεια για την καταπολέμηση της φτώχειας, της πείνας, των ασθενειών, του αναλφαριθτισμού, της υποβάθμισης του περιβάλλοντος, των διακρίσεων κατά των γυναικών. Αυτοί οι "αναπτυξιακοί στόχοι της Χιλιετίας" πρέπει να επιτευχθούν μέχρι το 2015.

Η χρηστή διακυβέρνηση αποτελεί παράγοντα ζωτικής σημασίας για την Αφρική

Για τη μείωση της φτώχειας και τη βιώσιμη ανάπτυξη στην Αφρική απαραίτητη προϋπόθεση αποτελεί η σημαντική βελτίωση της διακυβέρνησης – αυτό ήταν το σαφές μήνυμα των συναντήσεων που πραγματοποιήθηκαν στο πλαίσιο των Ευρωπαϊκών Ημερών Ανάπτυξης, από τις 13 έως τις 17 Νοεμβρίου.

Η χρηστή διακυβέρνηση χαρακτηρίστηκε ως παράγοντας «ζωτικής σημασίας» από τη Φιλανδή υφυπουργό Ανάπτυξης κα Marjatta Rasi, κατά την τελετή έναρξης του φόρουμ για τη διακυβέρνηση. «Η βαθύτερη οικονομική και εμπορική ολοκλήρωση δεν θα μπορέσει να αποδώσει καρπούς αν δεν εξασφαλιστούν οι απαραίτητες προϋποθέσεις διακυβέρνησης».

Η Ε.Ε., ως σημαντικός χορηγός βοήθειας για την ανάπτυξη της Αφρικής (€ 15 δις ετησίως, ήτοι 60% της συνολικής βοήθειας για την Αφρική), θέλει να είναι βέβαιη ότι η χρηματοδοτική βοήθεια χρησιμοποιείται με αποτελεσματικό τρόπο, πράγμα που δεν μπορεί να διασφαλιστεί αν τα συστήματα διακυβέρνησης δεν λειτουργούν ικανοποιητικά. Η βοήθεια πρέπει να χρησιμοποιείται με αποτελεσματικότερο τρόπο, ενόψει ιδίως της επίτευξης του αναπτυξιακού στόχου της Χιλιετίας που έθεσαν τα Ηνωμένα Έθνη για τη μείωση της φτώχειας στο μισό του σημερινού επιπέδου μέχρι το 2015.

Το φόρουμ για τη διακυβέρνηση άντλησε συμπεράσματα από την πείρα και τις απόψεις περισσότερων από 15 Αφρικανών ηγετών, ΜΚΟ, υπουργών ανάπτυξης, πρέσβων και διεθνών οργανισμών, όπως η Παγκόσμια Τράπεζα

και ο Ο.Η.Ε.. Ο πρόεδρος της Σιέρα Λεόνε, κ. AhmadTejanKabbah, δήλωσε: «Η χρηστή διακυβέρνηση αποτελεί κατά την άποψη των πολιτών της Σιέρα Λεόνε το σημαντικότερο στοιχείο και το αποτελεσματικότερο μέσο για να διασφαλιστεί η ανάπτυξη, να αποκατασταθεί η σταθερότητα και να αποφευχθούν νέες αιματηρές συγκρούσεις που θα βυθίσουν τη χώρα στο χάος».

Το επιχειρηματικό φόρουμ έθιξε, επίσης, το θέμα της σχέσης μεταξύ της χρηστής δημόσιας διακυβέρνησης και της εταιρικής ηθικής, της καταπολέμησης της δωροδοκίας και της διαφθοράς και της τήρησης ορισμένων προϋποθέσεων σε ό,τι αφορά τα ανθρώπινα δικαιώματα και τη διαφάνεια. Εξάλλου, επισημάνθηκαν στους εκπροσώπους του επιχειρηματικού κόσμου δυνατότητες επέκτασης των δραστηριοτήτων τους στην αφρικανική ήπειρο.

Ο αρμόδιος για θέματα ανάπτυξης Επίτροπος, κ. Λουί Μισέλ, κατά τον αποχαιρετιστήριο λόγο του, δήλωσε ότι οι Ευρωπαϊκές Ημέρες Ανάπτυξης έδειξαν μια Αφρική που εξελίσσεται, ελπίζει, προσφέρει ευκαιρίες και αποτελεί πηγή ζωής και έμπνευσης. Υπογράμμισε ότι αποτελεί ενθαρρυντικό στοιχείο η σταδιακή εξάλειψη της εικόνας της Αφρικής ως τόπου όπου κυριαρχούν η φτώχεια και οι συγκρούσεις.

Οι «Ημέρες Ανάπτυξης» με θέμα την Αφρική στις Βρυξέλλες

Οι «Ευρωπαϊκές ημέρες Ανάπτυξης» διοργανώνονται από τη Γενική Διεύθυνση Ανάπτυξης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, υπό την αιγίδα του Επιτρόπου Louis Michel: «Η Αφρική είναι μία ήπειρος που παραμένει εγκλωβισμένη στη φτώχεια και τη δυστυχία, αλλά είναι ταυτόχρονα μία ήπειρος γεμάτη ελπίδα και δυνατότητες. Το ότι η Αφρική αποτελεί το κύριο θέμα [για τις Ημέρες Ανάπτυξης 2006] δείχνει την πεποίθησή μας ότι εμείς, οι Ευρωπαίοι, έχουμε τα μέσα και τη βούληση να βοηθήσουμε την Αφρική να γυρίσει σελίδα».

Καταπολέμηση της αλλαγής του κλίματος και ανάπτυξη: ο ίδιος αγώνας

**Οι Ευρωπαϊκές ημέρες ανάπτυξης 2007 επικεντρώθηκαν στον αγώνα
κατά της αλλαγής του κλίματος.**

Ερημοποίηση, ξηρασία, υποβάθμιση του εδάφους, καταστροφή της βιοποικιλότητας, εξάπλωση των ασθενειών, μετακίνηση των πληθυσμών: η υπερθέρμανση του πλανήτη θα πλήξει περισσότερο τις αναπτυσσόμενες χώρες.

Η εκδήλωση «ευρωπαϊκές ημέρες ανάπτυξης» πραγματοποιήθηκε στη Λισσαβόνα από τις 7 μέχρι τις 9 Νοεμβρίου με θέμα «Κλίμα και ανάπτυξη: ποιες είναι οι αλλαγές;». Εκπρόσωποι της Ευρωπαϊκής Ένωσης, των Ηνωμένων

Εθνών, των κρατών της Αφρικής, της Καραϊβικής και του Ειρηνικού καθώς και μη κυβερνητικών οργανώσεων συναντηθήκανε στο πλαίσιο εκθέσεων και ομάδων συζητήσεων, ώστε όλοι μαζί να αναζητήσουν τις λύσεις.

Η εξασφάλιση της βιωσιμότητας του περιβάλλοντος είναι ένας από τους οκτώ στόχους της χιλιετίας για την ανάπτυξη, που δεσμεύτηκαν να επιτύχουν μέχρι το 2015 τα κράτη μέλη του Ο.Η.Ε.. Η Ευρωπαϊκή Ένωση, πρωτοπόρος στον αγώνα κατά της αλλαγής του κλίματος καθώς και στην αναπτυξιακή βοήθεια, έχει αναδείξει το περιβάλλον και τη βιοποικιλότητα σε προτεραιότητες της πολιτικής συνεργασίας για την ανάπτυξη που εφαρμόζει.

Το Σεπτέμβριο του 2006, η Επιτροπή πρότεινε τη σύναψη παγκόσμιας συμμαχίας για την καταπολέμηση της αλλαγής του κλίματος μεταξύ της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των αναπτυσσομένων χωρών. Η συμμαχία αυτή αναμένεται ότι θα επιτρέψει στις χώρες που κινδυνεύουν περισσότερο από την αλλαγή του κλίματος να προετοιμαστούν καλύτερα και να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικότερα τις φυσικές καταστροφές. Οι ευρωπαϊκές ημέρες ανάπτυξης θα προσφέρουν μια πρώτη ευκαιρία για να συζητηθεί το θέμα της συμμαχίας με τις κύριες χώρες-εταίρους.

ΓΕΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

A. ΒΙΒΛΙΑ

- Αγγελόπουλος Άγγ., *Ο Τρίτος Κόσμος και οι Πλούσιες Χώρες για το έτος 2000*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1972.
- Αγγελόπουλος Άγγ., *Για μια νέα Πολιτική Διεθνούς Αναπτύξεως*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1977.
- Γεωργούλης, Στ., Χουλιάρας, Αστ., (επιμ.) *Κράτη και Εθνότητες στο Κέρασ της Αφρικής: Προβλήματα, Προοπτικές, Σχέσεις με την Ελλάδα*, εκδ. Γνώση, Αθήνα, 1997.
- Εμμανουήλ, Αργ., *Η άνιση ανταλλαγή*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1980.
- Η κοινωνιολογία της νέας Αφρικής / J. Ziegler Αθήνα: Κάλβος, 1974.
- Ιωακειμίδης, Π., Κ., *Η συνθήκη του Άμστερνταμ: νέο πρότυπο ολοκλήρωσης ή σύμπτωμα από-ολοκλήρωσης*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 1998.
- Καλτσούνης, Α., *Οικονομική της Ανάπτυξης και Πολιτική*, Αθήνα, 1991.
- Κήπας Μιλτιάδης *Παγκοσμιοποίηση και τρίτος κόσμος [σημειώσεις] : δεκαοκτώ μαθήματα / Αθήνα : Πάντειο Πανεπιστήμιο , [2006]*
- Κώττης, Γ., *Σύγχρονα Οικονομικά Θέματα*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1995.
- Λουκάς, Ιωάν., *Η Γεωπολιτική*, εκδ. Τροχαλία, Αθήνα, 2000.
- Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, Αθήνα: Πυρσός 1928, τόμ. Δ'.
- Περράκης, Στ., (επιμ.) *Τα δικαιώματα των λαών και των μειονοτήτων. Μία προβληματική σε εξέλιξη*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1993.
- Περράκης, Στ., Κοτζιάς Ν., *Στόχοι και τακτικές στη Διακυβερνητική Διάσκεψη της Ευρωπαϊκής Ένωσης του 1996-1997. Αναθεώρηση των Συνθηκών της Ευρωπαϊκής Ένωσης/Κοινότητας*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, 1999.
- Προκοπίου Α. Σωκράτης, *Νεοέλληνες στην Ασία και Αφρική: πρωτοπόροι του πολιτισμού / Αθήναι: Ι. Δ. Σοφιανόπουλος, 1930.*
- Carlos Rangel, *Η Δύση και ο Τρίτος Κόσμος: από την ψεύτικη ενοχή στις αληθινές ευθύνες / Αθήνα: Ροές, 1987. - (Το βιβλίο του μήνα, 18).*
- Ροζάκης, Χ., *Το δίκαιο της Θάλασσας και η Διαμόρφωσή του από τις Διεκδικήσεις των Παράκτιων Κρατών*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1976.
- Σκανδάμης, Ν., *Ευρωπαϊκό Δίκαιο*, τόμ. Ι, Γ' Έκδοση, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1997.
- Σωτήρης Ρούσσος, *«Σιωπηρές συμφωνίες και διλήμματα. Η τουρκική πολιτική, το Ιράν, το Ιράκ»*, Εξωτερικά θέματα, τχ 9, Απρίλιος 2003.
- Σωτήρης Ρούσσος, *Ειδικά θέματα διεθνών σχέσεων [φάκελος σημειώσεων] : ο τρίτος κόσμος : προκλήσεις και προοπτικές*, Αθήνα : Πάντειο Πανεπιστήμιο , 2006
- Τσάλτας Ι. Γρηγόρης, *Αφρική και ανάπτυξη : η τελευταία παγκόσμια πρόκληση/ευκαιρία / επιμέλεια - παρουσίαση . - 1η έκδ. Αθήνα : Ι. Σιδέρης , 2003*

- Σωτηρόπουλος Δημήτρης Α. ... [κ.ά.] Ο τρίτος κόσμος : πολιτική, κοινωνία, οικονομία, διεθνείς σχέσεις / Αθήνα: Παπαζήσης, 2005. - (Διεθνής και ευρωπαϊκή πολιτική).
- Τσάλτας, Γρ., *Αναπτυξιακό Φαινόμενο και Τρίτος Κόσμος*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1991.
- Τσάλτας, Γρ., *Διεθνές Δίκαιο της Θάλασσας*, τόμ. Β', εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1984.
- Χουλιάρας, Αστ., (επιμ.), *Η Διεθνής Αναπτυξιακή Βοήθεια προς τον 21^ο αιώνα*, εκδ. Εξάντας, Αθήνα, 1998.
- Χουλιάρας, Αστ., *Η Κατάρρευση του Κράτους στην Αφρική*, εκδ. Στοχαστής, Αθήνα, 1997.
- Ψυρούκης, Ν., *Ιστορία της Αποικιοκρατίας*, εκδ. Επικαιρότητα, Αθήνα, 1974.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Austin Dennis, *West Africa and the Commonwealth* / London: Penguin, 1957. - (Penguin African series, 7).
- Balandier Georges, *Sociologie actuelle de l' Afrique noire: dynamique sociale en Afrique centrale I.* - 4e ed. Paris: Quatriges/Puf, 1982.
- *Braillard Theories des Relations internationales*, Παρίσι, Presses Universitaires de France, 1977.
- Constantinos Vaitsos, "*Crisis in Regional Economic Cooperation (Integration) among Developing Countries: A survey*", *World development*, 6 Ιουνίου 1978.
- Richard C. Crook and James Manor, *Democracy and decentralisation in South Asia and West Africa: participation, accountability and performance* / Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
- G. Kemp και R.E. Harkavy, *Strategic Geography and the Changing Middle East*, Ουάσιγκτον: Carnegie Endowment for International Peace, 1997
- Guillermo O' Donnell, επιμ. *Transitions from Authoritarian Rule: Latin America: Βαλτιμόρη*.
- Howe Stephen, *Afrocentrism: mythical pasts and imagined homes* /London: Verso, c1999.
- *The Middle East and North Africa in world politics: a documentary record* / compiled translated and edited by J. C. Hurewitz. - 2nd ed. New Haven: Yale University Press, 1979.
- Marie Price, "Latin America A geographic Preface" στο Richard S. Hillman, επιμ., *Latin America*, 2^η έκδοση, σειρά "*Understanding: Introduction to the States and Regions of the Contemporary World*" Λονδίνο: Lynne Rienner, 2001.
- Claude Meillassoux, *Anthropologie de l' esclavage: le ventre de fer et d' argent* / Paris: Presses Universitaires de France, c1986. - (Pratiques theoriques).
- Peadar Kirby, Richard K. Harper και Alfred G. Cuzan στο Richard S. Hillman επιμ., Thomas E. Skidmore και Peter H. Smith.
- Surmantra Bose, "*Kashmir: Sources of Conflict, Dimensions of Peace*", *Survival*, τόμ. 41, τχ. 3, Φθινόπωρο 1999.

- William Keylor, *The twentieth Century World: An International History*, 4^η έκδοση, Οξφόρδη: Oxford University Press, 2000.
- The World Bank, *Global Economic Prospects and the Developing Countries*, 2002
- CIA World Fact book, 2004.
- The logic of writing and the organization of society / Jack Goody Cambridge: Cambridge University Press, 1986, 1996 print. - (Studies in literacy, family, culture and the state).
- Ecrits sur la royaume sacree / Luc de Heusch Bruxelles: Editions de l' Universite de Bruxelles, c1987. - (Anthropologie sociale Sociologie generale et methodologie).

Β.ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΣΤΟ INTERNET

Γενική έκθεση επί της δραστηριότητας της Ε.Ε. (2007)

Προγράμματα εξωτερικής συνεργασίας: ec.europa.eu/europaid/index_el.htm

- <http://cia.gov/cia/publications/factbook>
- <http://memory.loc.gov/frd/cs/mutoc.html>
- <http://www.africaaction.org>
- <http://www.africapolicy.org/action/women.htm>
- <http://www.amnesty.org>
- <http://www.hrw.org>
- <http://www.microcreditsummit.org/press/Africanmicro.htm>
- <http://WWW.POPCOUNCIL.ORG/PBRIEFS/POSTABORTIONCARE>
- http://www.sas.upenn.edu/African_Studies/Country_Specific/Sao_Tome.html
- <http://www.sthelenase>
- <http://www.un.org>
- <http://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/ST.../STP.htm>
- <http://www.unaids.org/barcelona>
- <http://UNFPA.org>
- <http://worldbank.org>
- www.un.org/millenniumgoals/
- www.standardagainstpoverty.org/en/

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Τηλ. 210 - 92 01 001

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗΣ

--	--	--

